

SZÖVEGEK KÖZÖTT V.

(FEJEZETEK A MAI MAGYAR IRODALOMBÓL)

Szeged, 2001.

Szerkesztette:
A szerkesztő munkatársa:

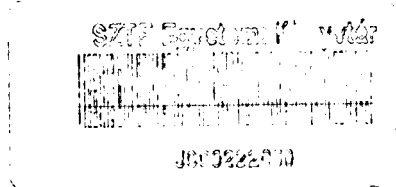
Fried István
Hódosy Annamária

Lektorok:

Müllner András
Kovács Sándor
Fogarasi György

B 178893

© A szerzők és a SZTE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke
ISSN-szám: 1418-0480

Készült a SZTE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékén Szegeden,
2001-ben

SZTE Egyetemi Könyvtár
Egyetemi Gyűjtemény
1

HELYBEN
OLVASHATÓ

B 78893

Szövegek között V.
(Fejezetek a mai magyar irodalomból)

Szeged, 2001.

TARTALOMJEGYZÉK

Fried István: <i>Bevezetés</i>	1
Sárközy Bence: <i>Legalább a metaforára törekedni kell</i>	3
Tóth Ákos: <i>Az ismerős és titkos tandarab</i>	15
Szabó Gábor: <i>Édesapám, a kékülő tinóru</i>	43
Medgyes Tamás: <i>Kukorelly Endre szövegeiről</i>	53
Sághy Miklós: <i>A koherencia-elvet megkérdőjelező irodalmi szövegek</i>	71
Sudár Balázs: <i>Garaczi: mintha élne</i>	117
Csapi Attila: <i>„Ne gondold, hogy ez a reklám helye”</i>	143
Berta Ádám: <i>Burkok és vagy-hurkok</i>	163
Kocur László: <i>Mintha túlélne</i>	173
Tamás Kinga: <i>Orbán János Dénes két verséről</i>	191
Pieldner Judit: <i>Belső vizeken kalózkodó</i>	197
Huba Márk: <i>Ki Varró Dániel verseinek hőse</i>	203

Sághy Miklós

A KOHERENCIAELVET MEGKÉRDŐJELEZŐ IRODALMI SZÖVEGEK NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA (MARNÓ JÁNOS: MŰUGRÁS)

1. Bevezetés

Dolgozatom témája jelentéstani szempontból nem koherens irodalmi szövegek néhány jellemvonásának feltárása, szerveződésük szabályszerűségeinek leírása.

Főbb kérdéseim: milyen elméleti igényeket kell kielégítenie egy modellnek, amely a koherenciaelvet megkérdőjelező szövegeket kísérli meg leírni? A szövegszerveződés mely szintjén lokalizálható az egészlegesség elv hiánya? Milyen szemantikai tulajdonságokkal rendelkezhetnek az ilyen szövegek információegységei? Lehet-e szerepe az intertextuális kapcsolatok vizsgálatának a nem koherens szövegek jelentés-meghatározásában?

Céljaim: egyfelől olyan interpretációs eljárás kidolgozása, mely 1.) bepillantást enged a nem koherens irodalmi szövegek szemantikai struktúrájába, 2.) interpretációs lépéseit explikálja, és így interszubjektív felülbíráhatóságra bocsátja azokat, 3.) képes a koherencia helyének vagy hiányának meghatározására, 4.) tekintettel van a szövegközi kapcsolatokra. Másfelől Marnó János *műugrás* című versciklusának értelmezése, és ahol szükséges, a konkrét elemzés alapján kísérlem meg módosítani az előzetesen kidolgozott közelítésmódot.

2. A módszer

2.1. Egy irodalmi szöveg nem koherens voltának feltételezése előzetes interpretáción alapul. Pontosabban: az interpretálási kísérletnek azon az intuícióján, hogy az adott szöveghez nem rendelhető megnyugtató és kimerítő¹ értelem-egész. A szöveg dekódolása során a valamilyen irányba

---

¹ A megnyugtató és kimerítő értelmezés kérdését a 10-es fejezetben vizsgálom részletesen.

meginduló jelentésadási folyamat minduntalan inkonzisztens, a korábbi feltételezésekkel össze nem illő szövegrészekkel találkozunk. Ezek az inkonzisztens elemek arra kényszerítik a befogadót, hogy az előzetes értelmezés alapján kialakított modellt felülbírálja. A kényszerítő elemek nagy száma ugyanakkor, bizonyos határ után, megkérdőjelezheti magát az olvasói stratégiát is, és másfajta megközelítési igényre hívja fel az értelmezőt. E folyamat egzakt leírása a szöveg szemantikai rendszerének feltérképezésével látszik megragadhatónak.

A szöveg jelentésszerkezetének vizsgálata nem kerülheti meg a nyelvi kifejezéseikhez rendelhető jelentéstartomány² kijelölését, továbbá, hogy a kijelölt jelentéstartományban olyan relációkat, szabályszerűségeket mutasson meg, melyek a szövegvilág tényállásai által igazolhatók, illetve ellenőrizhetők. Egy ilyen elméleti keret nem nélkülözhet bizonyos nyelvészeti alapvetéseket, és a jelentéstartomány leírásakor a modellalkotás nehézségeitől sem tekinthet el. Hasonló igényeket fogalmaz meg interpretációs stratégiájának leírásakor a modális logika alapvetéseit és nyelvészeti alkalmazásait kihasználó lehetséges világokra építő értelmezési eljárás. Céljaimmal összeegyeztethetően ez az elmélet is a befogadó felől közelítve olyan egzakt, nyelvészeti megalapozású modell kidolgozását tűzi ki céljául, mely irodalmi szövegek szemantikai rendszerébe igyekszik bepillantani.³ A lehetséges világok poétikájának alkalmazása mellett szólhat az is, hogy a fikcionalitásnak olyan fogalmát dolgozzák ki elméletírói, mely a célok megőrzése mellett lehetőséget ad a továbblépésre. Szándékom nem az alapelvek módosítása, hanem a szövegvilág magyarázatául szolgáló modell finomítása mindaddig, amíg jelentéstani szempontból nem koherens szövegek leírására alkalmassá nem válik. Ez természetesen visszahat majd az elmélet előfeltevés-rendszerére, különös tekintettel a koherencia és a referencia preszuppozíciókra.

2.2. A hetvenes évek végén a magyar irodalomban végbemenő paradigmaváltás egyik legfontosabb jellemzője, hogy megkérdőjelezi a nyelvbe vetett bizalom fenntarthatóságát. A nyelv általi megelőzöttség, pontosabban, hogy nem a szubjektum alkotja valamilyenné a nyelvet,

---

² A *jelentéstartomány* fogalmán - a lehetséges világok poétikájának elméletíróival megegyező módon - egy olyan modellt értek, mely a szöveg nyelvi kijelentéseinek jelentéseit és jelentésbeli szabályszerűségeit írja le.

³ Csúri Károly. 1987. 9-10.

hanem épp fordítva, a nyelv használhatóságának módjai konstituálják a szubjektum történeti formáit,⁴ hangsúlyozottabban az irodalmi mű nyelvi szövetére irányítja a figyelmet. Ha a hetvenes évek végétől kibontakozó irodalmi szemléletmód egyik alapvető kiindulási pontja, „hogyan – mivel minden diskurzusformának csak konstruált a valósága – a beszéd igazságának nem kell szükségszerűen egy fiktív státusúnál nem realisabb világegészre referálnia”,⁵ akkor ez a jellemvonás erőteljesebben támaszthatja alá az irodalmi szövegvilágnak lehetséges világként kezelését. A kérdés a továbbiakban pedig az, hogy a nyelvi világszerűséget előtérbe helyező szöveg mellé interpretációs modellként rendelt lehetséges világ milyen jelenségeket kell, hogy magyarázzon, és hogy milyen filozófiai státusszal kell rendelkezzen.

3.A lehetséges világok poétikája (a Csúri-Bernáth elmélet⁶)

3.1. (a modell)

A lehetséges világok poétikájának egyik legfontosabb fogalma a modell, azaz egy hipotetikus konstruktum, mely a szövegvilág feltételezett szabályszerűségeit képes magyarázni.⁷ A modell a szövegvilághoz hasonlóan olyan nyelvi építmény, melyet a megismerendő, de közvetlenül nem hozzáférhető tárgy analógiájára épít fel az értelmező.⁸ A *tárgy* szó helyett talán helyesebb volna *jelentés* szót használni, hiszen ami csak közvetve – a nyelvi kifejezések közvetítése által – hozzáférhető, az éppen a szöveg jelentése. Látnunk kell továbbá, hogy a lehetséges világok poétikájának modell kialakítási módszere időrendben mindig egy előzetes értelmezést követ. Hiszen ahhoz, hogy a modell összefüggéseket tudjon magyarázni, először ki kell jelölni azokat a tényállásokat, melyek közt szabályszerűségeket keresünk. E két értelmezés (előzetes és modell-elméleti) elválasztását szolgálják a *szövegvilág* és *modell* terminusok

⁴ Kulcsár Szabó Ernő. 1993. 149.

⁵ Kulcsár Szabó Ernő. 1996. 307-308.

⁶ Dolgozatom kiindulópontjának a lehetséges világok poétikáját Magyarországon kidolgozó Csúri Károly és Bernáth Árpád elméleti és gyakorlati munkásságát tekintem.

⁷ Csúri Károly. 1987. 24-33.

⁸ Uő. 1987. 30.

megkülönböztetései. Ugyanis míg a szövegvilág a tényállások rendezetlen, strukturálatlan halmaza, addig az interpretációs modell szabályszerűségeket tartalmaz a szövegvilág tényállásainak rendezésére, illetőleg koherens struktúrájának kiépítésére. Látható, hogy mindkettőt „tényállások”⁹ alkotják, a különbség köztük mégis alapvető. Míg a szövegvilág esetében csak annyit tudunk, hogy miből, milyen tényállásokból áll ez a világ, a modell kidolgozásakor már az érdekli az értelmezőt, hogy miért az adott (és nem más) tényállásokból, s miért az adott módon (és nem másként) épül fel a szövegvilág.¹⁰ A hipotetikus szabályrendszer alapján strukturált szövegvilágot pedig lehetséges világnak nevezik az elméletírók, jelezve ezzel az irodalmi nyelvhasználatnak azt a sajátosságát, melyet a valós világ alternatíváinak szüntelen keresése jellemez. Az imént vázolt modellalkotási folyamat kvázi induktív eljárás, ugyanis a tények alapján történő általánosításokat megelőzi a tények kijelölésének deduktív folyamata.

3.2. (az elméleti háttér kérdései)

A lehetséges világok poétikája nyelvészeti, logikai ihletésű elmélet. A háttérben álló szemantikai alapvetések fő jellemzője a referencialitás, abban az értelemben, hogy szabályként tartalmazza: a nyelvi kifejezések jelentését olyan függvény segítségével határozhatjuk meg, mely az adott kifejezéshez világbeli individuuma(ka)t vagy halmaz(oka)t rendel. Az irodalmi nyelvhasználat jelölői referencia-alapjukat egy lehetséges világban találják meg, ellentétben azzal a nyelvhasználattal, melynek jelentésmegadásakor rögzítjük a valós világot mint referenciatartományt. E megkülönböztetéssel kapcsolatban fölmerülhet két egymással összefüggő kérdés: vajon a valósnak nevezett világ nem a nyelvi megértésben tárulkozik-e fel? S ha a nyelv világtapasztalata antropológiailag megelőzhetetlen valami, akkor a lehetséges világ/valós világ, nyelvi konstruktum/nem nyelvi konstruktum dichotomiák nem veszítik-e létalapjukat? A kérdés téje voltaképpen a következő: ha közös jelentésmegadási-bázisa volna a lehetséges és az aktuális (valós) világoknak, akkor megszűnne különbségtételük alapja. Vegyük észre: a kérdésfeltevés preszuppozíciója előre meghatározza a

---

⁹ A *tényállások* terminust itt a Csúri és Bernáth által kidolgozott elmélet alapján használom. A későbbiekben az előzetes értelmezés által kijelölt és az interpretáció alapjául szolgáló szövegbeli jelenségek megjelölésére alkalmazom.

¹⁰ Uő. 1987. 32.

lehetséges válaszok körét. A nyelvi világtapasztalat elsődleges volta ugyanis azt jelenti, „hogy az egész lét, mint a létezők alapja talán nyelvileg „gesetzt”, azaz beszédaktusok korrelátuma”¹¹ Vagyis a nyelv teremti meg saját referenciális alapját tételező beszédaktusai által, s így az nem kezelhető (nyelvtől) független jelentésadó bázisként. Ez a megközelítésmód nemcsak a lehetséges világok igazságait kezeli fikcionalitásként, hanem az ún. valós vagy aktuális világ igazságait is, hiszen ezek az igazságok – akár a matematikai, logikai igazságok – nem organikusan kisarjadt ismeretek, hanem előzetes feltételezés aktusára épülnek. Referenciális alapja mindkettőnek olyan világmodell lesz, mely létalapját a nyelv tételező beszédaktusaiból nyeri. A jelentésmegadás független bázisát vesztett nyelv interpretálásakor azonban nem marad más lehetőség, mint a kijelentések használati módjára hivatkozni. Ily módon a denotatív (referenciális) jelentéselmélet helyébe lép a használatelméleti, mely a jól ismert wittgensteini tétel szerint egy nyelvi kifejezés jelentését (nem explikálható) szabályok által meghatározott használati módjával azonosítja.¹² Kulcsár Szabó Ernő azonban figyelmeztet, hogy e tétel egyoldalú használata olyan szélsőséges értelmezésekhez vezethet, amely a használat és a jelentés ekvivalenciáját az értelmezői tetszőlegesség felszabadításaként érti.¹³ Tehát mégis szükség van jelentéssztabilizáló bázisra, hogy a használat elve ne a kontroll nélküli jelentésadást jelentse egy leírhatatlan nyelvjáték jegyében. Ugyanakkor ennek a jelentésmegalapozásnak mentesnek kell lennie – de Man szavaival – a referencialitás tévedésétől. A jelentésmegadás így felállított igényeit a megértő és a megértendő interakciójából létrejövő interszubjektív alap látszik kielégíteni. Az interszubjektív használat során ugyanis létrejön egy olyan információs bázis, mely nem független a nyelvtől, a szélsőséges értelmezéseknek gátat szab, és a nyelvi kifejezéseknek mégis interpretációs alapját szolgáltathatja. Látnunk kell azonban, hogy az interszubjektív ellenőrizhetőség alá rendelt információs bázis nyelvi természetű, a nyelv tételező aktusainak eredménye. Ennek két – a későbbiekben fontossá váló – alapvető következménye van: 1.) az irodalmi szövegek jelentéseinek megadásakor nem tekinthetünk el attól, hogy a szöveget nem a valóság – s intencionális értelemben még csak nem is az

---

¹¹ Man, Paul de. 1979. 1999. 168.

¹² Wittgenstein, Ludwig. 1953. 1998. 42.

¹³ Kulcsár Szabó Ernő. 1996. 297.

autonóm szerzői kompetencia – előzi meg, hanem más szövegek¹⁴, azaz: nyelv(ek), 2.) a nyelv és a nyelv beszédaktusai tételezte információs bázis kölcsönös viszonyban állnak egymással, vagyis nemcsak az – interszubjektív egyeztetés alapján kialakított – információs bázis határozza meg a nyelvi kifejezések jelentését, hanem a nyelv – tételező aktusain keresztül – folyamatosan alakítja saját információs bázisát.¹⁵

3.3. (interpretációs eljárás)

3.3.1. Csúri Károly *Lehetséges világok* című munkájában az interpretációs modell, azaz lehetséges világ létrehozásakor az első lépésnek tekinti, hogy rögzítjük a vizsgált szöveg kijelentéseinek igaz igazságértékét, majd létrehozuk azt a lehetséges helyzetet, melyben a kérdéses kijelentések által kifejezett tényállások, illetve a tényállások meghatározott viszonyai fennállnak.¹⁶ Az egyenértékűen igazzá tett szövegvilág gondolata több problémát is felvet. Ha ragaszkodunk a logikai alapvetésekhez, akkor például egy szövegvilágban, ahol az egyik szereplő meghal (vagyis: egyszer él, egyszer pedig nem), hogyan kaphat létére vonatkozóan mindig azonos – igaz – értéket? Ezt az ellentmondást – a fentebb már említett – szövegvilág/lehetséges világ (vagyis interpretációs modell) megkülönböztetéssel látja megoldhatónak a szerző. A szövegvilág kijelentéseire vonatkoztatja ugyanis Csúri az egyenértékűen igaz igazságértékeket. Azaz: az igaznak tételezett kijelentések csupán egy világ (=szövegvilág) létezését, benne szereplő személyek, tárgyak, azok tulajdonságainak, kapcsolatainak meglétét, fennállását állítják.¹⁷ Am miután a szövegvilágot – szabályszerűségek felállításával – lehetséges világgá alakítjuk, az igaz/hamis értékek visszanyerik eredeti értelmüket, s az egyes szereplők részvilágainak megfelelően viszonylagossá, akár egymással ellentétessé válhatnak.¹⁸ A szövegvilág és a lehetséges világ szétválasztása azonban nem oldja meg a problémát. Az ellentmondás ugyanis már a szövegvilágban szereplő személyek, tárgyak tulajdonságainak szintjén is

---

¹⁴ Uő. 1996. 292.

¹⁵ Ennek fontossága majd az intertextuális kapcsolatok vizsgálatakor nyeri el jelentőségét. (vö. 8.2.2. *kölcsönös vonatkozás*)

¹⁶ Csúri Károly. 1987. 339.

¹⁷ Uő. 1987. 196-197.

¹⁸ Uo.

megjelenik. Az előzetes – ténykiválasztó – értelmezés valóban igaz értéket rendelhet egy individuumhoz, ha az állítás az individuum univerzumban (a jelen esetben: szövegvilágban) való fennállására vonatkozik. Arra azonban, hogy az élők vagy a holtak halmazának tagja-e az adott individuum, az univerzumba (lehetséges világba) tartozás igaz értékétől függetlenül, a válasz lehet igaz is és hamis is. Más szóval: a szövegvilág szintjén kijelölt és a további értelmezés alapjául szolgáló szereplők, tárgyak a szövegvilágban való nyilvánvaló jelenlétükön túl, tulajdonságaikban lehetnek (ön)ellentmondásosak.

Az imént röviden vázolt probléma a Csúri és Bernáth által végrehajtott interpretációk meggyőző voltát, sikerességét nem befolyásolja, interpretációs gyakorlatukban ugyanis nem alkalmazzák. Inkább csak egy olyan nyelvelméleti alapvetésnek tekinthető, melynek gyakorlata az irodalmi szövegek esetében kivitelezhetetlennek látszik. Egy fontos előfeltevésre azonban felhívja a figyelmet ez az alapvetés. Nevezetesen a koherencia preszuppozícióra. A lehetséges világok elmélete ugyanis az irodalmi műhöz rendelt modellt egységes totalitásként kezeli, sőt, a koherenciaelv¹⁹ megkérdőjelezése vagy hiánya az elmélet számonkérhető anomáliáját jelentheti.²⁰ A koherenciaelv igazságértékekre alapozott szövegvilágbeli problémájára az imént röviden már utaltam, a lehetséges világok, azaz a szövegvilághoz rendelt interpretációs világmodell totális koherenciaelvének megkérdőjelezését pedig maga az elmélet fogalmazza meg implicit módon, mikor a *szereplők részvilágairól* beszél.²¹ Ezek a részvilágok ugyanis viszonylagossá és akár egymással ellentétessé is válhatnak. Lokális struktúrák jelennek meg, vagyis világok a lehetséges világ mint interpretációs modell totalitásán belül. Természetesen ez még nem jelenti feltétlenül egy átfogó koherencia-elv megszüntét, viszont a lokális koherenciák feltételezése – akár egy lehetséges totalitáson belül, akár anélkül – megoldás lehet a lehetséges világok poétikájával kapcsolatban felmerült azon problémákra, melyek a koherencia-elvnek mint elméleti előfeltevésnek a fenntartásából származhatnak.

---

¹⁹ „A modellstruktúra a koherencia elvnek megfelelően biztosítja azokat az igazságfeltételeket, amelyek mellett a szövegvilág tényállásait állító hipotetikusan igaz kijelentések a lehetséges világ tényállásai vonatkozásában ténylegesen igaz igazságértéket kapnak.” Csúri Károly. 1987. 280.

²⁰ Uő. 1987. 285.

²¹ Uő. 1987. 197.

3.3.2. Az interpretációs eljárás második fontos lépése azoknak az elvont szabályszerűségeknek a megalkotása/megtalálása, melyek a vizsgált szövegvilág modellstruktúráját meghatározzák. Ez a lépés lényegében újrendezi, átstrukturálja a szövegvilágot, s így alakítja ki az interpretáció modelljét, azaz az irodalmi lehetséges világot.²² A szintaktikai és szemantikai struktúrákat meghatározó szabályszerűségek azonban először csak hipotetikus állítások formájában fogalmazódnak meg, azzal a szándékkal, hogy általános voltuknál fogva más szövegekre is alkalmazhatók legyenek.²³ A hipotetikus szabályszerűségek funkciója tehát kettős: 1.) további feltételek (pragmatikai, strukturális, tematikai) megfogalmazása mellett alkalmassá tehetők a vizsgált szöveg leírására, 2.) tipológiai általánosítások alapjait képezhetik.

A lehetséges világok poétikája lényegében négy szabálykeresési elvet alkalmaz: a motívum, az embléma, a tér- és az időstruktúrák leírását, illetve összefüggésrendszereik feltérképezését. Az elmélet szerint az irodalmi művek olyan szavait, szószerkezeteit vagy mondatait, röviden: szövegrészeit nevezzük motívumnak, amelyek a kontextus által meghatározott jelentésükön túl jelképes értelmet nyernek azáltal, hogy az adott szövegrészek a szóban forgó irodalmi művön belül más szöveggörnyezetben is előfordulnak.²⁴ Az emblémák vagy a vizsgált szövegen kívüli más szövegekből, vagy szimbolikusan értelmezhető valóságrészekből nyerik többletjelentésüket. A tér- és időszerkezeteket ismétlődéseik és külső vonatkozásaik alapján szintén motivikus és emblematisz funkciójuk szerint vizsgálja a lehetséges világok poétikája. E szabálykeresési elvek tényként a vizsgált szöveg különböző részvilágait jelölik ki, attól függően, hogy a motívum- és emblémastruktúrák, illetve a velük összefüggő tér- és időstruktúrák nyelvi jelölői milyen szövegrészeket kapcsolnak egybe, a megállapított szabályok pedig ezek relációit explikálják a lehetséges világ mint interpretációs modell szintjén. Látható, hogy a szabálykereső elvek a részvilágok kijelölésekor fontos szerepet játszanak (függetlenül attól, hogy összefüggéseiket egyetlen lehetséges világ

---

²² Uő. 1987. 279.

²³ Uő. 1987. 352.

²⁴ Bernáth Árpád. 1998. 22.

totalitásán belül vagy több lokális struktúra összjátékában értelmezzük²⁵). A szabálykeresési elvek alkalmazási köre tehát jóval szélesebbnek látszik, mint az általuk kijelölt/megtalált szabályoké, hiszen e szabálykeresési elvek az irodalmi szövegek jelentésszerveződésének általános kritériumait tartják szem előtt.

A szabálykereső elvek fontos hiányossága azonban, hogy a szövegközi kapcsolatokra nincsenek megfelelő módon tekintettel. Ha elfogadjuk ugyanis a 3.2. részben mondottakat, miszerint az aktuális szöveget nem a valóság előzi meg, hanem más szövegek, nyelvek, akkor ez a lehetséges világok interakciójának jóval árnyaltabb kidolgozásának szükségességére hívhatja fel a figyelmet. A szövegek emblematisztikus struktúrájának feltérképezése természetesen egy intertextuális elemzés alapját alkothatja. Ugyanakkor az emblematisztikus struktúrák az interpretációs gyakorlatban nem válnak a szövegközi kölcsönhatások dinamikus terévé, hiszen azoknak a befogadó szövegben csupán szimbolikus jelentése a lényeges, és az elemzés arra már nem terjed ki, hogy a befogadó szöveg milyen módon hathat vissza intertextuális vonatkozásaira. A szövegközi kapcsolatok ilyen szempontok alapján végrehajtott vizsgálata pedig nem képes az irodalmi műhöz rendelt egyetlen lehetséges világ zárt rendjét megnyitni a többi irodalmi lehetséges világ felé.

4. Az újraírás igényei

Egy elmélet revideálásának vagy elvetésének lehetnek külső vagy belső okai. Belső okoknak tekinthetőek – attól függően, hogy milyen elvárásokat támaszt önmagával szemben az elmélet – például az elméleten belüli ellentmondásosság, bonyolultság stb. Külső oknak tekinthető egy (de főleg több) olyan, a vizsgált tárgykörbe tartozó jelenség, mely a szóban forgó elmélet számára anomáliát jelent. A külső ok természetesen nem független a belsőtől, hiszen egy problémaként mutatkozó jelenség felhívhatja a figyelmet az elmélet hiányosságaira vagy ellentmondásosságaira.

A lehetséges világok poétikájának teoretikus téziseit vizsgálva eddig lehetőség szerint csupán az elmélet belső ellentmondásaira és hiányosságaira voltam tekintettel.²⁶ A problémát jelentő elméleti anomáliák

---

²⁵ Vö. 3.3.1.

²⁶ Ezek jelenlétére természetesen gyakran a dolgozat második részében bemutatandó Marno-szöveg interpretációs problémái hívták fel a figyelmet.

- az eddig tárgyalt kérdéskörök tekintetében - a következők: 1.) a referencialitás tévedése, azaz hogy a jelentések megadásakor nyelvtől függetlennek tekintett bázisra hivatkozik, 2.) a koherenciaelv belső ellentmondásossága, miszerint a szövegvilág szintjén egyenmősít olyan tényállásokat, melyek attribútumai ellentmondásosak egymással, 3.) a lehetséges világok kölcsönhatásának (intertextualitásnak) egyoldalú szemlélete, ami azt jelenti, hogy az elmélet nem helyez hangsúlyt a befogadó szövegnek az eredetire történő visszahatására, azaz nem valóságos kölcsönhatásában szemléli a lehetséges világok relációit.

5. Megoldási lehetőségek

5.1. A lehetséges világok poétikája az utóbbi évtizedekben az irodalmi műhöz rendelt egyetlen világ zártságának megbontásában látta az előrelépés egyik fontos lehetőségét. Nelson Goodman például a lehetséges világok felépülésének, létrehozásának módjait vizsgálva jut arra a következtetésre, hogy a világalkotás mindig már meglévő világokból indul ki, és ennek megfelelően a világalkotást újraalkotási folyamatnak kell tekinteni.²⁷ Goodman a megalkotott világokat olyan skálán helyezi el, melynek egyik végpontján az elviselhetetlenül monoton, a másikon pedig a kezelhetetlenül heterogén világok helyezkednek el. Azt, hogy egy világ a felosztás mely végpontjához van közelebb, a világ eseményeinek fajtákba rendeződése határozza meg, vagyis az események azonosíthatóságának szempontja. Az indukció eljárás módja ugyanis „megköveteli, hogy néhány osztályt mások rovására relevánsnak vegyünk. Csak így mutathatnak például rendszerességet a smaragdról tett megfigyeléseink, megerősítve, hogy minden smaragd zöld, nem pedig zöldeskék (azaz egy adott időpont előtt megvizsgálva zöld, egyébként pedig kék).”²⁸ Goodman nem csak irodalmilag lehetséges világokat vizsgál, hanem a világalkotás univerzális szabályait keresi. Az általánosan megfogalmazott, világrészek azonosítását meghatározó elv az irodalmi szövegek tekintetében a jelalak- és jelentésmegegyezésekre, rokonságokra vonatkoztatható. Feltehetőleg a goodmani felosztás kezelhetetlenül heterogén szélső értékéhez közelítő irodalmi szövegek esetében az azonosíthatóság lehetőségének csökkenéséről

---

²⁷ Goodman, Nelson. 1978. 1997. 398.

²⁸ Goodman, Nelson. 1997. 400.

beszélhetünk. A kérdés: milyen megközelítést alkalmazzunk az e pólushoz közelebb álló irodalmilag lehetséges világok leírásakor?

Thomas G. Pavel a lehetséges világokat Goodman elgondolásához hasonlóan olyan komplex struktúráknak tekinti, melyek egy vagy több univerzumot kapcsolnak össze úgy, hogy az összetevők között részletesen kidolgozott egybeillesztéseket határoznak meg.²⁹ Továbbá Pavel megkülönbözteti a valós világot, ami véleménye szerint a lehetséges világokkal szemben ontológiai prioritást élvez.³⁰ Ezzel lényegében stabilizálja a referencialitás tévedését, azaz a lehetséges világ és a valós világ szembeállítását, melynek alapja az előbbi ismeretelméleti és az utóbbi ontológiai státuszának összeegyeztethetlenségéből fakad.

Pavel a lehetséges világok felépítési sajátosságainak vizsgálata mellett a koherenciaelvet is szemügyre veszi. Megállapítja: „a konzisztens világ erős idealizáció eredménye, és elkötelezettségünk a koherencia iránt kevésbé megalapozott, mint amilyennek tűnik”,³¹ vagyis az ellentmondásos világok nem is oly távoliak, mint azt képzelnénk. Továbbá Pavel felhívja a figyelmet arra, hogy a komplex világ-struktúrák egymással logikailag össze nem egyeztethető összetevőinek (részvilágainak) feszültsége irodalmi relevanciával bírhat. Cervantes *Don Quijote* című regényének a világa például alapvetően két világhalmazzal rendelkezik: 1.) az első halmaz a valós világot tartalmazza, a regényben valósnak tételeződő szereplőket és eseményeket, egy bizonyos Quijada rajongásának lovagi történetét, első szökését, kalandjait (ehhez az alternativitás relációin keresztül számos további lehetséges világ kapcsolódik), 2.) a világok második halmaza egybeolvasztja a regény valós világát és a Don Quijote által őszintén csodált románcokban valósnak tételeződő világokat. A regény egyik fő esztétikai hatása pedig éppen abból az ambiguitásból adódik, hogy az események akár a valós világok halmazába, akár a Don Quijote-i világok halmazába is besorolhatók. Sancho Panza zavarodottsága pontosan abból fakad, hogy képtelen határozottan ragaszkodni a világok valamely halmazához.³² További példákat említve Pavel végül arra a következtetésre jut, hogy bizony „nem kis munka a fikcionális [azaz: lehetséges] világok heterogén

---

²⁹ Pavel, Thomas G. 1986. 1997. 459.

³⁰ Uő. 1997. 460.

³¹ Uő. 1997. 453.

³² Uő. 1997. 464.

halmazait egységes, gyönyörűen kiszépitett szövegekbe foglalni és megragadni a szövegek és világok közti feszültség értelmét”.³³

Mindkét elmélet, amelyekre az imént röviden utaltam, a lehetséges világoknak olyan modelljét alkotja meg, amely több részvilágból vagy lehetséges világból épül fel. Ezek a modellek struktúrájuk heterogén voltából következően megkérdőjelezzik a lehetséges világok poétikájának azokat a felfogásait, melyek a lehetséges világok koherenciáját elméleti előfeltevésként kezelték. Röviden: ezek a megközelítésmódok, mivel a vizsgálatuk tárgyát alkotó irodalmi szöveghez olyan lehetséges világot rendelnek interpretációs modellként, mely több lehetséges világ dinamikus interakciójában képzelhető el, képesek az elmélet újraírásával kapcsolatban felállított igények 3-as pontját teljesíteni, azaz az intertextuális kapcsolatokat valódi kölcsönhatásként szemlélni. Látnunk kell továbbá, hogy a 2. pontban megfogalmazott elméletirási igényt is kielégítik, vagyis azt, hogy már a szövegvilág szintjén képesek megragadni az esetlegesen fennálló ellentmondásokat, hiszen a részvilágok belső koherenciáját nem sérti, ha az őket magába foglaló lehetséges világ szintjén ellentmondásba kerülnek egymással.

Mi a helyzet a referencialitás bázisával, vagyis az 1-es pontban megfogalmazott elméletirási kritériummal? Pavel kapcsán már utaltam arra, hogy a valós és a lehetséges (fiktív) világ elkülönülése stabilizálja a referencialitás tévedését. A valós világ ontológiai prioritása ugyanis azt feltételezi, hogy a valós világra vonatkozó kifejezések jelentésének referenciális alapja maga a nyelvtől függetlenül létező valós világ, azaz nem vet számot a nyelv világtapasztalatának antropológiai megelőzhetetlenségével. Hasonló a helyzet Goodman elméletével kapcsolatban is, amely szintén elkülöníti a valós világot az alternatív módon létező lehetséges világoktól. Ő azonban a valós világot olyan normál változatnak tekinti, amit az alternatív helyes változatok közül választun ki.³⁴

A választás kritériumairól explicit módon nem beszél, bár feltételezhető, hogy olyan interszubjektív eljárás eredményének tekinti, ami pl. egy tudományág, egy filozófiai irányzat vagy az utca emberének különböző csoportjaihoz köthető.³⁵ Ez a jelentésfelfogás már nagyon közel van az előző

---

³³ Uo.

³⁴ Goodman, Nelson. 1997. 407.

³⁵ A világ normál verziójának így elgondolt szociolingvisztikai rétegzettsége párhuzamba állítható Wittgensteinnek a nyelvjátékok társadalmi

fejezet végén igényként megfogalmazott (a referencialitás tévedésétől mentes) jelentés-elgondoláshoz, azaz megoldani látszik a lehetséges világok Csúri és Bernáth által kidolgozott elméletének belső okokra visszavezethető problémáit. Goodman elmélete azonban – hasonlóan Pavel rendszeréhez – olyan átfogó egységként kezeli a lehetséges világokat, melyek minden belső ellentmondásuk ellenére mégiscsak döntenek a bennük szereplő tények igaz vagy hamis voltáról. Vagyis a lokális világok heterogén sokaságát továbbra is uralja egy olyan totalitás, mely relációba, koherens viszonyba állítja a részvilágokat, még hogyha ezt a totalitást – írja Pavel – nem kis munka a minduntalan jelentkező feszültségek ellenére megragadni. Ezzel kapcsolatban a kérdés: a lehetséges világ – mint interpretációs modell – totalitásának a szintjén megjelenő koherenciaelv ellenáll-e a szélsőségesen heterogén irodalmi szövegek elméleti kihívásainak? A kérdésre adandó válasz természetesen csak egy jól körülhatárolt rendszer, gondolati konstrukció függvényében nyerheti el meggyőző erejét. Mielőtt tehát erre, a dolgozat célkitűzéseinek szempontjából fontos kérdésre megkísérelnék – főleg a második, interpretációs részben – választ találni, szeretnék néhány, a kérdéskörrel összefüggő problémára kitérni.

5.2. (nyelvészeti párhuzamosságok)

A lehetséges világok poétikájának elméleti alapvetéseivel kapcsolatban felmerült ellentmondások és hiányosságok feltehetőleg szoros összefüggésben állnak azzal a szemantikaelmélettel, melyre teoretikus állításait alapozzák a szerzők, nevezetesen a lehetséges világok fogalmával dolgozó jelentéselmélettel. Ezt figyelembe véve talán nem tűnik haszontalannak annak rövid számbavétele, hogy milyen kritikák érték a nyelvészetben belül a lehetséges világok elméletét, és hogy milyen módosításokat javasoltak az elméletírók a jelentésmegadás modelljének tekintetében.

A lehetséges világok fogalmával operáló nyelvészeti szemantikaelméletet, amit Frege és Carnap útmutatásai alapján főleg Kripke, Creswell és Montague dolgoztak ki, több támadás érte a diszciplinán belül. A kritika két markáns vádpontot fogalmaz meg a lehetséges világokkal kapcsolatban, nevezetesen, hogy „totális”, és hogy „primitív”. Az előbbi a modell holisztikusságára vonatkozik, vagyis arra, hogy lehetetlen egy olyan modell

---

meghatározottságára vonatkozó elgondolásával.

létrehozása, mely a világ összes tényének fennállásáról vagy fenn nem állásáról képes dönteni. Az utóbbi pedig arra, hogy a modell elméleti alapvetéséből következik a lehetséges világok felbonthatatlan volta. A nyelvi jelenségek leírásának során felmerült anomáliák olyan modell igényét körvonalazták, mely kielégíti a parciálitás és felbonthatóság követelményeit.

Kamp és Heim az általuk kidolgozott diskurzus reprezentációs szemantikai modell segítségével olyan közvetítő szintet építenek be a természetes nyelvi kifejezések jelentésmegadásának folyamatába, mely a társalgás dinamikájára is tekintettel van. Ezt a közvetítő szintet a szerzők diskurzus reprezentációnak nevezik, és azzal a funkcióval látják el, hogy reprezentálja a társalgás alapjául szolgáló információkat. Látható, hogy a diskurzus reprezentáció nem tartalmazza a világ összes tényére vonatkozó információkat, csupán azokat, amiket a társalgás érint. Ebből következően parciális modellnek tekinthető, mely megszünteti a mindentudó külső szemlélő holisztikus nézőpontját. Ehelyett a társalgásban résztvevő individuumok nézőpontját kíséri meg reprezentálni, azaz a diskurzus reprezentáció valóságalapjának a beszélő és a hallgató azon mentális állapotait tekinti, melyeket interakciójuk során közösen alakítanak ki. Hasonlóan parciális modellnek tekinthető a Barwise és Perry által kidolgozott szituáció szemantika. Elgondolásuk szerint a kontextusban lévő mondatok olyan szituációkat írnak le, melyek meghatározott idő- és térrégióban objektumok közötti relációk fennállására, illetve fenn nem állására vonatkoznak. A modell parciális, hiszen az adott szituáció nem dönthet a világ minden tényállásáról, így az igaz és hamis (fenn áll, nem áll fenn) értékei mellett meghatározatlan (undefined) értékekkel is számol.³⁶ Természetesen a meghatározatlan értékű elemek egy másik szituációban kaphatnak igaz vagy hamis értéket, így nem-definiáltságuk megszűnhet. A határozott értékkel ellátott elemek azonban perzisztensen megőrzik igaz vagy hamis értéküket.

Mindkét modell parciálisnak tekinthető, és így a korábbi fregei alapú szemantika-elméletek világ-totalításra vonatkozó elgondolását revideálni látszanak. Nem reflektálnak azonban a referencialitás tévedésére, hiszen mindkét elgondolás a nyelvi kifejezések interpretációját a valós világ elérhetőségére alapozza. A diskurzus reprezentációs szint beiktatása a jelentésmegadás modelljébe nem szünteti meg a nyelvi kifejezések világra

---

³⁶ Az irodalmi szövegek esetében is beszélhetünk szemantikailag aluldefiniált elemekről. Ezekről részletesebben a 8.2.1.1., illetve 8.2.1.2 részekben lesz szó.

vonatkozását, csupán egy olyan mentális szűrővel egészíti azt ki, amely meghatározza, hogy milyen kifejezések (világbéli) referencialitásáról van tudomásuk, és melyekről nincs. A szituáció szemantika pedig jelentésmegadási bázisának a világ tényállásait tekinti, melyek konkrétságához a nyelvi kifejezést az ún. lókuszon (idő- és térjelölő) keresztül köti.³⁷

Fred Landman szemantikaelmélete ugyancsak parciális modell. Filozófiai megalapozása azonban, illetve rendszerező szempontjai sok tekintetben eltérnek az imént említett két parciális modelltől. Landman szerint a nyelvi kifejezések olyan információs állapotokat (information state) írnak le, melyek jelentésmegadási bázisának az információk rendezett halmaza tekinthető, vagyis egy ún. információs szisztéma (information system).³⁸ Az információs szisztéma struktúrája a világra vonatkozó összes feltételezéseinket tartalmazza, és azokat egymással relációba állítja. Az információs állapotok pedig az információs szisztéma struktúrájából jelölnek ki olyan részhalmazokat, melyeket a tényleges nyelvhasználat során elhangzott kifejezések határoznak meg. Az információs állapot és az információs szisztéma alapvető eltérése, hogy az utóbbi tartalmazhat össze nem egyeztethető³⁹ információkat (hiszen az a világra vonatkozó összes feltételezést tartalmazza), míg az előbbi, a társalgás koherencia elve alapján, nem. Az információk rendezett halmazát, vagyis az információs szisztémát Landman nem azonosítja sem az ún. valós világgal – mint ahogy azt a szituációs szemantika tette –, sem a társalgásban résztvevők mentális reprezentációjával, hanem olyan feltételezésrendszernek tekinti, melyet az interszubjektív egyeztetés alakít ki. Ennek szempontunkból fontos következménye van. Nevezetesen, hogy a referencialitás tévedését szem előtt tartó jelentésmegadás a nyelvi kifejezés leírta információs állapot és annak alapját adó információs szisztéma közt kölcsönösséget feltételez. Nemcsak az interszubjektív egyeztetés során kialakított információs szisztéma határozza meg a nyelvi kifejezés információtartalmát, hanem az információs állapot is hatással van az információs szisztémára. Megerősítheti, kiegészítheti, vagy más előjelűvé teheti információs egységeit. Landman elmélete tehát meghatározott feltételek mellett

---

³⁷ Barwise, K.J. – Perry, J. *Situations and Attitudes*. Cambridge Mass, Bradford/MIT Press 1983. Idézi: Cresswell, Max J. 1988. 1997. 426.

³⁸ Landman, Fred. 1986. 23-26.

³⁹ Az összeegyeztethetőség (inkompatibilitás) kérdését részletesebben ugyanennek a résznek a végén, illetve a 7-es fejezetben tárgyalom.

megengedni látszik a referencialitás, vagy talán helyesebben: jelentés meghatározás egyirányúságának megfordítását.⁴⁰

Landman elgondolása szerint a nyelvi kifejezésekhez rendelhető információs állapotok két fontos dolgot tartalmaznak: 1.) egyszerű tényeket, azaz: objektumokat és objektumok közti relációkat, 2.) azokat a kényszereket, amelyek az információs állapotok kiterjesztését meghatározzák. Az előbbiek a nyelvi kifejezések tényleges információs tartalmára vonatkoznak, míg az utóbbiakra azért van szükség, hogy a modell alkalmazkodhasson a tényleges konverzáció időbeliségéhez, azaz dinamikus modellé válhasson. A kényszerek ugyanis azt próbálják meg leírni, ahogy a társalgás során az elhangzó mondatok háttér kontextusát mint információs állapotot, a konverzáció résztvevőinek interakciója kialakítja. Ennek megfelelően egy információs állapot nem tartalmazhat inkompatibilis tényeket. Nem mondhatja például valaki egyszerre azt⁴¹, hogy *esik az eső* és *nem esik az eső*, mert ezzel megsérti az információs állapot kiterjesztésének összeférhetetlenségre vonatkozó szabályát, vagyis a kompatibilitás kényszerét. Az *esik az eső* és a *nem esik az eső* két különböző információs állapotot jelölő nyelvi kifejezések, melyek nem egyeztethetőek össze egymással. Az inkompatibilitás tételét egy konjunkció segítségével formálisan is megadja Landman: p és q inkompatibilisek, ha $p \wedge q = 0$, ahol 0 egy nem lehetséges proposíciót, azaz információegységet jelent.⁴² Milyen relevanciája lehet az itt röviden bemutatott gondolatoknak irodalmi szövegek vizsgálatakor?

Landman információ szemantikai elméletét a nyelvészet kutatási gyakorlatában felmerült problémák lehetséges megoldási rendszerének szánta. Kutatási és explikációs módszerei igazodnak a matematikai-logikai megalapozású szemantikaelméletek erősen formalizált diskurzusához. Rendkívül korlátozott korpusz alapján kidolgozott elméletének alkalmazása irodalmi szövegekre különösen megkérdőjelezhető elgondolás. Mindezek figyelembe vételével az alábbiakban elméleti alapvetéseinek az interpretációs gyakorlatban is alkalmazható jellemvonásaira szeretném felhívni a figyelmet.

---

⁴⁰ Ennek fontossága majd az intertextuális kapcsolatok vizsgálatakor kerül előtérbe (vö. *kölcsönös vonatkozás* 8.2.2.1.).

⁴¹ Legalábbis indirekt szándék nélkül.

⁴² Landman, Fred. 1986. 27.

5.3. (A szöveg mint információs állapotok egysége)

Egy irodalmi szöveg, akár alá van rendelve egy átfogó szervezőelvnek, akár nem, elgondolható olyan nyelvi kifejezések összességként, melyek különböző információs állapotokat írnak le. Az, hogy egy információs állapot határa hol húzódik, az adott irodalmi szöveg szemantikai szabályainak függvénye. Egy információs állapot lehet egy szó, egy mondat, egy bekezdés vagy a nyelvi szerveződés bármely szintje. Az információs állapotok megfelelő alapot szolgáltathatnak az irodalmi szöveg szabályszerűségeinek feltérképezéséhez. Ehhez természetesen szükségünk van az információs állapotok felülbíráható elhatárolására. Meg kell adni a szabályt vagy a szabályokat, amely vagy amelyek alapján az információs állapotok elhatárolhatóak egymástól. Ennek az igénynek a kielégítésére alkalmasnak tűnik Landmannak az információs állapotok kiterjesztésre vonatkozó inkompatibilitási kritériuma, mely szerint információs állapotnak tekinthetünk minden olyan tényhalmazt, amely nem tartalmaz inkompatibilis, azaz egymással összeegyeztethetetlen proposíciókat.⁴³ Hogyan alkalmazható ez a kritérium az irodalmi szövegek struktúrájának feltérképezésekor? Landman definíciója alapján: inkompatibilis két tényállás, ha konjunkciójuk lehetetlen információs egységet alkot. Azaz például: *Anna a kertben fut* és *Anna a stadionban fut* kijelentések inkompatibilisek, mert konjunkciójuk nem állhat fenn. Hiába ugyanaz az állítás (fut) és az individuum (Anna), ha a cselekvés szituációja más, és így két különböző információs állapotra utalnak. Ehhez hasonlóan: ha például egy irodalmi szöveg világában ugyanaz a szereplő különböző attribútumokkal jelenik meg egy helyütt és más helyütt, akkor az összeegyeztethetetlen jellemvonások két különböző információs állapotot határolnak el egymástól. E meghatározással kapcsolatban persze rögtön felmerülhet a kérdés, mikortól összeegyeztethetetlen két attribútum? Vagy egyáltalán, mikor összeegyeztethetetlen két vagy több, pl. térre és időre vonatkozó meghatározás egy irodalmi művön belül? Logikai-szemantikai meghatározást adni erre a kérdésre, azt hiszem, lehetetlen. Az irodalmi szövegek logikája ennél jóval öntörvényűbb. Egy látszólag ellenőrizhető kritérium azonban megadhatónak tűnik az irodalmi szövegeken belüli összeegyeztethetlenségekkel kapcsolatban: két vagy több attribútum, térjelző, időjelző stb. akkor összeegyeztethetetlen egymással, ha

---

⁴³ A proposíció fogalmán Landman tényekből felépülő információ egységet ért.

azonosításuk magyarázó szabályt igényel. Vagyis ha nem azonosíthatók egyértelműen, csak eltérésüket leíró szabály(ok) segítségével. Látszólag ellenőrizhető csupán ez a kritérium, hiszen az azonosításról vagy a magyarázat szükségességéről mindig az éppen zajló interpretációs eljárás hivatott dönten, olyan elvként azonban, amely az értelmezés gyakorlatát meghatározhatja, helytállónak látszik.

Az irodalmi szövegek információs állapotainak feltérképezése a későbbiekben további vizsgálatok alapját alkothatja. Relációik alapján szabályszerűségeket állapíthatunk meg, vagy ezzel egyidejűleg szemügyre vehetjük nagyobb egységekbe szerveződésük vagy nem szerveződésük szemantikai feltételeit, vagy éppen azok hiányát. A koherenciaelvet megkérdőjelező szövegek vizsgálatakor, ahol éppen a koherencia meglétének vagy hiányának lokalizálása a tét, meggyőzőnek látszik a szövegszerveződés szemantikáját leíró modell alkalmazása. A fentiek alapján körülhatárolt információs állapotok szövegbeli feltételezése (és feltérképezése) reményt keltő kiindulási alapnak tűnik egy ilyen modell kidolgozására.

6. Miért információs állapot és nem világ?

Az információs állapotokat akár egy lehetséges világ részvilágainak is lehetne nevezni anélkül, hogy le kellene mondani az imént meghatározott információs állapotokra vonatkozó kijelölési és elhatárolási elvekről. Továbbá – mint ahogy azt Goodman elméleténél láthattuk – egy egységes, interszubjektív egyeztetés útján létrejött jelentésmegadási bázis kijelölése, szemben a valós világ és a fiktív világ referenciális kettősségével, valójában nem érinti a lehetséges világok felépülésének belső logikáját. Ezeket a szempontokat figyelembe véve szinte mindegynek tetszik, hogy az értelmezés alapegységeit részvilágnak vagy éppen információs állapotnak nevezzük. Két szempontból azonban relevánsnak látszik a fogalmi megkülönböztetés: 1.) A részvilág terminus azt implikálja, hogy az adott világ egy nagyobb világ része, vagyis átfogóbb szervező elv fennhatósága alatt áll. Ez a koherenciaelvet megkérdőjelező szövegek esetében nem evidencia. Elképzelhető olyan információs állapot, mely nem áll relációban a többivel, és amelyre nem alkalmazható a szövegegészt leíró szabályszerűségek egyike sem.⁴⁴ 2.) Az intertextuális beágyazottságok

---

⁴⁴ E feltételezés természetesen a Marno-szöveg előzetes értelmezésének az

sajátos szövegegységei az irodalmi műveknek. Maradéktaian kizárólagossággal nem vonatkoztathatóak sem az eredeti szövegegészre, sem pedig az azt felidézö, befogadó szöveg egészére. A kettö kölcsönhatásának eredménye az a szemantikai funkció, amit az intertextushoz rendelhetünk. E szövegrész *világ* elnevezése nem képes jelölni, hogy e szövegrész elemeinek külsö meghatározásai is vannak. A *részvilág* terminus pedig kizárólagosságot implikálhat⁴⁵ az eredeti, illetve a befogadó szöveg szempontjából. Nem utal kellöképpen a kettö kölcsönhatásában létrejövö jelfunkcióra. Az 1.) és 2.) pontokban megfogalmazott igényeket és fenntartásokat figyelembe véve meggyözöbbnek látszik a *világ* vagy *részvilág* kifejezések helyett az *információs állapot* terminus alkalmazása. Az információs állapot fogalma az irodalmi szövegen belül az alábbi tulajdonságokkal rendelkező szövegrészeket jelöli ki: a) nem tartalmaz inkompatibilis információkat⁴⁶, b) nem totális, azaz tartalmazhat aluldefiniált elemeket, c) nem minden esetben rendelhető egy általános szövegszervező szabályszerűség alá, d) jelentésmegadása a megértö és a megértendő (szöveg) interakciójának kölcsönösségéböl kiépölö interszubjektív bázis alapján történik.

7. Az információ állapotok elhatárolásának elvei

Az információs állapotokat alapul vevö interpretációs eljárás az e módszerrel elemzett művek szemantikai struktúráját kívánja leírni egzakt módon. Az egzaktság követelménye szükségessé teszi a struktúraelemekként felvett kategóriák elhatárolásának és használati szabályainak pontos megadását. Már volt arról szó, hogy az információs állapotok kijelölésének alapvetö kritériuma az inkompatibilitás. Arra is utaltam, hogy ez milyen problémákkal járhat az irodalmi elemzésben. Landman az inkompatibilitás kényszerét a kijelentések igaz vagy hamis igazságértékeihez köti. Inkompatibilis két állítás, ha konjunkciójuk nem állhat fenn. Ennek eldönthetösége pedig atomi kijelentések (p, q)

---

eredménye. Árnyaltabb, szövegrészletekkel alátámasztott kifejtésére a dolgozat második részében kerül sor.

⁴⁵ Abban az értelemben, hogy *melyik világ része*.

⁴⁶ Azaz: nem tartalmaz olyan információt, ami ellentmond az egybesorolás elvének (vö. inkompatibilitás kritériumai (ld. alább))

igazságértékeitől függ. Az irodalmi szövegek tartalmazta nyelvi kifejezések esetében nem ilyen egyszerű a helyzet. Azok retorikai létmódjának alapvető tulajdonsága a feloldhatatlan többértelműség, ezért igazságfeltételek alapján megadott igazságkritériumokat alkalmazni velük kapcsolatban nem látszik kivitelezhetőnek. Más szempontokra van szükség. Látnunk kell azonban, hogy a kritériumok megválasztása nagymértékben befolyásolja, hogy a vizsgált szöveget milyen információs állapotokra bontjuk. És ez így közvetve az interpretáció végkövetkeztetéseit is meghatározza. Más információs állapotok más szabályszerűségeket eredményeznek. Szándékom: a szövegösszetartó koherenciaelv szemantikai kiépülésének a vizsgálata. Olyan kritériumokra van tehát szükség, melyek az irodalmi szövegek szemantikai rendszerébe engednek bepillantást. Hasonló célkitűzéseket figyelembe véve a lehetséges világok poétikája alapvetően négy elemzési szempontrendszer alkalmaz.⁴⁷ E kritériumokat az információs állapotok alapján történő elemzés során is alkalmazhatónak látom, kivéve az emblémaszerkezetek leírását.⁴⁸ Ez utóbbi helyett intertextuális beágyazottságokról fogok beszélni, így szeretném jelölni, hogy megkísérlem a szövegek dinamikus egymásra hatásának leírását. A négy, információs állapotot kijelölő elv a következő: motívum, tér- és időszerkezetek, illetve az intertextuális beágyazottságok feltérképezése. Ennek megfelelően az inkompatibilitás kritériumai az alábbi szabályokban adhatók meg:⁴⁹ 1.) Motívumstruktúrára vonatkozó inkompatibilitás elv: inkompatibilis egymással két vagy több nyelvi kifejezés, ha információtartalmuk nem ugyanarra a motívumszerkezetre vonatkozik, 2.) Térstruktúrára vonatkozó inkompatibilitás elv: inkompatibilis egymással két vagy több nyelvi kifejezés, ha információtartalmuk nem ugyanarra a térsíkra vonatkozik, 3.) Időstruktúrára vonatkozó inkompatibilitás elv: inkompatibilis egymással két vagy több nyelvi kifejezés, ha információtartalmuk nem ugyanarra az idősíkra vonatkozik, 4.) Intertextuális beágyazottságokra vonatkozó inkompatibilitás elv: inkompatibilis egymással két vagy több nyelvi kifejezés, ha

---

⁴⁷ Emlékeztetőül: motívum, embléma, tér és idő szerkezetek feltérképezése (vö. 3.3.2.).

⁴⁸ Vö. Az emblémák vizsgálatára vonatkozó problémák: 3.3.2.

⁴⁹ Természetesen az inkompatibilitás elvek – külön-külön – csak a lényegüket alkotó kritériumok által kijelölt nyelvi kifejezések halmazaira alkalmazhatóak.

információtartalmuk nem ugyanarra az intertextuális kapcsolatra vonatkozik.

8. Interpretáció

Az információs állapotokat alapul vevő és azok kölcsönhatásainak szabályszerűségeit kereső interpretációs módszernek a kidolgozását Marno János *műugrás* című versciklusának elemzésén keresztül kísérem meg. A szöveg-egész hat, külön címmel rendelkező és formailag elhatárolt szövegrészre bontható, melyek mindegyike külön oldalon helyezkedik el: *tiszta sor, folklór, holofolio, folio recto, holokaszt, mnemonika*. A tematikai szint azonban nem követi a formai cezúrákat. A szövegegységek utolsó mondatai – már amennyiben e költészet kapcsán mondatokról beszélhetünk⁵⁰ – szinte kivétel nélkül a következőben folytatódnak, illetve az elemzésünk szempontjából fontos kritériumokat sem érinti a versciklus formai tagolása. Az információs egységek kijelölésének és elhatárolásának szempontjából tehát irrelevánsak az alcím szerinti tagolások. Ennek megfelelően a koherenciaelv(ek) problémakörét hangsúlyozó kérdésfeltevés(ek) is a versciklus egészére vonatkoznak.

8.1. Információs állapotok elhatárolásai

8.1.1. (a motívumstruktúrák információs állapotai)

A *műugrás* című szöveg motívumok alapján szerveződő információs állapotainak megállapításához szükségünk van az egymással azonosítható szövegrészek, illetve az azonos kontextusok számbavételére,⁵¹ hiszen a szimbolikus tartalom létrehozója az ismétlés. Mindemellett Bernáth azt is hangsúlyozza, hogy a pusztán ismétlődés nem elegendő. Ugyanis akkor

---

⁵⁰ Vö. Bodor Béla Marno látszatmondatairól írt gondolatai. Bodor Béla. 2000. 1277.

⁵¹ A mű motívumszerkezetének meghatározásakor nagyrészt Bernáth Árpád kritériumait veszem figyelembe. Eszerint: „Egy irodalmi mű motívumainak nevezzük: I. azokat az adott művön belüli egymással azonosított szövegrészeket, amelyek azáltal kapnak szimbolikus tartalmat létrehozó funkciót, hogy különböző, szemantikailag értelmezhető kontextusban ismétlődnek meg, II. és azokat az adott művön belül egymástól megkülönböztetett, szemantikailag értelmezhető szövegrészeket, amelyek azáltal kapnak szimbolikus tartalmat létrehozó funkciót, hogy azonos kontextusban ismétlődnek meg.” Bernáth Árpád. 1998. 79.

tekinthetőek ezek az ismétlések motívumoknak, ha van közös, a mű egészébe beilleszthető interpretációjuk.⁵² A mű egészébe beépíthető közös interpretáció gondolata azonban legalább két előfeltevést rejt magába: 1.) a műnek van egy egészes, a szövegvilág koherenciáját megteremtő szervezőelve, 2.) az ismétlődő szövegrészeket átfogja az egyes motívumstruktúrák minden elemének interpretációját megadó elv. Az irodalmi szövegek koherenciaelvét vizsgáló dolgozat nem tekintheti előfeltevésének a vizsgált szöveg bármely szintjén a koherencia meglétét. Hiszen a kérdésfeltevés éppen arra irányul, hogy van-e a szövegben egészesesség elv, vagy nincs, és ez a szövegszervező elv vagy annak hiánya, a szövegstruktúra mely szintjén lokalizálható. Ennek megfelelően a szöveg belső ismétlődései alapján szerveződő információs állapotokat csak hipotetikusán nevezzük motívumoknak. Mindaddig, amíg azok magasabb struktúrába szerveződő képessége vagy képtelensége bizonyítást nem nyer.

A *műugrás* című Marno-ciklus hipotetikus motívumok alapján szerveződő információs állapotai a következők:

„0 óra” (21.), „0 széria” (22.), „nem is a 0-áról” (25.), „0 mint egész jel” (25.)
 „árverés” (24.), „ezer maas tétel” (24.), „történt-e kiáltás” (24.), „rózsaszín kalapács” (25.), „két csontszűrő tétel” (25.)

„hisztéria” (kétszer:21.), „hitzériától” (21.), „hit, légy megszegve” (24.)
 „síléc” (21. 22.), „léc” (22.), „görbe lécdarab” (23.), „felszaggatva a lécek” (26.), „símezben” (26.)

„ford.: Széky János” (21.), „fordító” (21. 22. 23. 24. 25. 26.)

„holofolio” (23.), „folio recto” (24.), „fólió” (24.), „folio verso” (25.), „ívrét lapot” (25.)

„muster” (21. 24.)

A szövegrészek azonosítását többségében ((1), (4), (5), (7)) az azonosalakúság alapján végeztem el. A (6)-os információs állapot kijelölésének szempontja ugyancsak a (részben vagy egészben) megegyező szóalak (folio) volt, kiegészítve a latin eredetű kifejezés magyar megfelelőjével.⁵³ A (3)-as információs állapot „hisztéria” és „hitzéria” szavai nem azonos alakúak. A *hitzéria* szó azonban, mivel a mindennapi szóhasználatnak nem eleme, a *hisztéria* szó szándékos eltorzításával létrejött változatának tekinthető, és ez

⁵² Uő. 1998. 81.

⁵³ Fólió: „ívrét alakú könyv v. lap”. *Idegen szavak kéziszótára*. Budapest, Terra 1967. 238. (szerk.: Bakos Ferenc)

indokolja egy információs állapotba sorolásukat. A (2)-es információs állapot nyelvi kifejezései az „árverés” fogalomkörének szócsaládjába tartoznak.

8.1.2. (a térstruktúra alapján szerveződő információs állapotok)

a kocsmakert térsíkja, melynek jelölői: „kocsmakert bálványának” (21.), „a szegélykövön” (21.), „itt” (22.), „kő(szegély)” (22.)

a park térsíkja, melynek jelölői: „a park” (24. 26.), „a második padon” (26.), „a pad túlfelén” (26.)

„népi ház” (22.), „ott” (22.)

„a volán mögött” (22.)

„ott” (24.), „itt” (24.), „névcseré körút sarkán” (24.)

Az imént bemutatott öt információs állapoton kívül találunk még a szövegben olyan térjelző szavakat, melyek hovatartozása bizonytalan, így információs állapotba szerveződésük kérdéses marad. A *tiszta sor* című első szakaszban található „bennem” határozószó egyes szám első személyű ragja nem jelöli ki egyértelműen vonatkozási alapját. Jelölheti a lírai beszélő gondolatainak terét, ugyanakkor egyenes idézésen keresztül az egyik szereplő gondolatainak átvitt értelmű terére is vonatkozhat. Közvetlen előzményében, a szakaszkezdő sorban egyes szám harmadik személyű személyraggal ellátott igealakot találhatunk: „homlokára üt: ó a tegnapi/muster!...” . A „ki vagy te,/ aki bennem... megvetülsz?” kérdése visszautalhat az *üt* ige kijelölte cselekvőre, ám a szövegrészeket markánsan elválasztó központosítás, illetve a beékelődött szövegrész elbizonytalanítja ezt az olvasatot. Kontextuális vonatkozás hiányában pedig előtérbe kerülhet az egyes szám első személyű beszédmód lírai alannyal történő azonosításának a lehetősége. Kizárólagosságra azonban egyik értelmezés sem tarthat igényt.

Helyre utaló névmási határozószót találunk a *holofolio* című szakasz hetedik sorában: *hová, te görbe lé-/ darab?”* (saját kiemelés: S. M.). A *hová* kérdő szerepe bizonytalanságra utal és esetleges későbbi meghatározásra. A *hová* kérdésére azonban a szöveg nem ad választ. Se arra, hogy honnét és mi okból mozog a „görbe lécdarab”. Konkrét tartalmú vagy a megfelelő információmennyiségből kikövetkeztethető válasz hiányában pedig a *hová* névmási határozó nem kapcsolható egyetlen helyet jelölő kifejezéshez sem, így a határozó értéke aluldefiniált marad.

8.1.3 (az időstruktúra alapján szerveződő információs állapotok)

Az időstruktúra alapján szerveződő információs állapotok nagyrészt megegyeznek a versciklus térstruktúrájának szerveződése alapján leírt információs állapotokkal. Az időjelölő szavak és ragok alapján az alábbi információs állapotokat lehet elkülöníteni:

a kocsmakert eseményeinek ideje; jelölői: „0 óra” (21.), a múlt idő jele az „esett”, a „volt” szavakban (21.), „lassan nyár lesz” (22.)

a park állapotainak és eseményeinek ideje; jelölői: „egész nap, most egész éjjel” (26.), „most meg” (26.), a múlt idő jele a „látott” szóban (26.)

a fordítás – átvitt értelmű – ideje; jelölői: „most már” (24.), a „pulzál”, a „hátra-hátra tekint”, „setétül”, „sereglik”, „izgatja” szavak jelen időt kifejező zéró morfémái (24.)

A versciklus időszerveződésének struktúráját vizsgálva – akárcsak a térstruktúrák esetében – több aluldefiniált elemet találhatunk.

A „tegnapi, tegnapelőtti, sőt tegnapelőtt-/ előtti” kifejezés három, jelzői mondatfunkciójú határozót tartalmaz. A *tegnap* határozószó jelentéstartalmát a beszéd idejének ’most’-jától nyeri. A „tegnapi, tegnapelőtti, sőt tegnapelőtt-/ előtti” kifejezéseket az őket tartalmazó szakaszban (holofolio) megelőzi a beszéd ’most’-ját kijelölő szó, ám a kontextusa éppen annak időbeli és térbeli meghatározhatatlanságára hívja fel a figyelmet: „most mindegy, hogy mit írunk, ismét/ lebeg; lebeg, illan, megjelen...*tünde mód*”. A *most* aluldefiniáltsága relációjuknál fogva pedig kiterjed a *tegnap* szó alakváltozatainak jelentéseire is.

8.1.4. (az intertextus információs állapotai)

Az intertextuális kapcsolatok alapján szerveződő információs állapotok:

Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* című művét megidéző szövegrészletek: „vörösmarty” (21.), „*tünde mód*” (23.), „*a tudós mélyen elmerülve jő*” (23.), „a szeme rőt vöröse/ mart- izzó, fútt homokot rá, mely eltakar/ sápadj el, homlok, hit, légy megszegve,/ röppen az ujj, csitt!” (23-24.)⁵⁴

⁵⁴ Az utóbbi idézet „mely eltakar” kifejezése Vörösmarty *Szózat* című művére is utalhat, ám a később sorra kerülő értelmezési részben ezen idézet funkciójára csupán annyiban lesz szükség, amennyiben az megidézi a Vörösmarty szerzői névvel jelzett irodalmi szöveggörpust. (Vö. 8.2.1., főleg: a *muster* szó értelmezése.)

Thomas Pynchon *The Crying of Lot 49* című⁵⁵ regényére utaló szövegrészletek: „49-től 61-ig lebegett” (22.), „maas tétel” (24.), „hanem a park” (24.), „történt-e kiállítás” (24.), „csontszűrő tétel” (25.), „a park neve” (26.)

The Crying of Lot 49 című regényre utalnak még az „oedipa maas” név különböző előfordulásai is. Az e névvel jelölt versszereplő azonban oly eltérő (inkompatibilis) attribútumokkal rendelkezik, hogy érdemes külön információs állapotokat kijelölni számukra a Pynchon-regényt megidéző információs állapoton belül.

A *The Crying of Lot 49* című regény főszereplőjére vonatkozó névhasználat:

(17)(a) „ki/ legyen oedipa magyar maasa?” (22.)

Oedipa „magyar maasa”-i, azaz: a regényeredetitől radikálisan eltérő névhasználat:

(17)(b) „oedipa fél fenékkal a szegély-/ kövön”

(17)(c) „oedipa két marék májfolt kocsmatöltelék” (23.)

(17)(d) „oedipa még a csendből is sportot űz/ ujjatlan blúz, rózsaszín kalapács/ körmök (...) oedipa gyűlölt dalt füttyül” (24-25.)

(17)(e) „oedipa magára ölt műhold-ívrét/ lapot” (25.)

(17)(f) „oedipa térdig sárgában...és már megfőzött, lehetett enni, indulni”, esetleg még ide sorolható⁵⁶: „oedipa símezben a volán/ mögött” (26.)

Az előző két szempont alapján meghatározhatatlan vonatkozású névhasználat:

(17)(g) „...oedipa maas, és, vörösmarty” (21.)

8.2. Szabályok és kiterjesztések

Az interpretáció alapegységeinek, azaz az információs állapotoknak elhatárolása és kijelölése után azokat a relációkat kell feltérképezni, melyek a szövegbeli információs állapotok kapcsolatait meghatározzák. Ez olyan szabálykereső eljárást jelent, mely az információs állapotok egymáshoz

---

⁵⁵ A mű magyar címe Székely János 1990-ben megjelent fordítása alapján: *A 49-es tétel kiállása*.

⁵⁶ Azokkal a kiterjesztési feltételekkel, hogy *térdig sárga* a *símez*, és hogy *indulni* autóval *lehetett*.

rendelhetőségeit, kiterjesztéseit írja le. Ebből következően a szabályok, szabályszerűségek megadásai az információs állapotok magyarázó összekapcsolásaival azonosak. A megállapított szabályszerűségek együttesen olyan modellstruktúrát alkotnak, mely modellstruktúra a szövegvilág felépítését hivatott magyarázni. A leírt szabályszerűségek két forrásból származhatnak: 1.) a vizsgált mű struktúrájának belső összefüggéseiből nyert általánosítások, 2.) a vizsgált mű intertextuális kapcsolatai által meghatározott, magyarázati általánosítások. Az utóbbiakat külső, az előbbieket belső szabályszerűségekként különítem el.

8.2.1 (belső szabályszerűségek)

A *műugrás* című versciklus főleg cselekvő értékű igék (*üt, iszkol* stb.) által meghatározott epikus vonásai két szövegvilágbeli individuumot jelölnek ki: a fordítót és oedipa maast. A mottó alapján meghatározhatjuk a fordító nevét, akiről ennek alapján kiderül, hogy a *The Crying of Lot 49* című regény magyarra ültetőjével, vagyis Széky Jánossal azonosítható. A két individuum viszonya tehát fordító és fordítandó-regény-főszereplője relációban adható meg. E fura viszony leírásának szándékakor érdemes az (5)-ös információs állapotból, azaz a fordítót szereplőként megjelenítő motívumokból kiindulni. Ezen motívumok kontextusa egyfelől bizonytalanságot, tanácstalanságot fejez ki: „érti (...) meg nem is érti”, „ki/ legyen oedipa magyar maasa”, „nem győz magyarázattal lenni”, „kit elégít ki?...ki olvasót?.../ mely népeket?”, „na és ha korábban kezdene?”; másfelől pedig nyugtalanságot és igyekezetet: „iszkol a piszkozat regényt/ lemezre vinni”, „alkalom, hogy iparkodjék”. A fordítás sikerével kapcsolatos bizonytalanságokat és félelmeket ábrázolhatja a *folio recto* című szakasz szövegvilágában a *névcseré körút sarka* elnevezésű metaforikus tér és időszínpad, azaz a (12)-es és (15)-ös információs állapotok, melyek együttesen a fordítás elakadásának kínzó állapotára utalhatnak, az idegen nyelvű szöveg átültetésének arra a holtidejére, melyben a lefordítandó kifejezés már értelmezést nyert, a célnyelvben azonban még nincs megfelelője: „ráér ott lenni a *névcseré körút sarkán*,/ fordító itt nem járt még; szeme pulzál, a nő/ hátra-hátra tekint, jaj, hogy mind az ezer/ maas tétel a metsző foghíján setétül...s...s.../ sereglik...hanem a park!...az ismerős.../ huh!... kevésen múlt, hogy a népes fólió/ *szóval* meg nem fojtotta”. Ezen interpretációs lehetőségre talán a szó találás nehézségeinek ábrázolása („metsző foghíján setétül”) hívhatja fel leginkább a figyelmet, és visszamenőlegesen ez a

szövegrészlet avathatja a kifejezések keresésének virtuális terévé a „névcsere körút sarkát”. A szavakkal fojtogató fólió ebben az összefüggésben az idegen (jelen esetben angol) nyelvű szövegre, azaz a szóban forgó Pynchon-regényre vonatkoztatható. A *népes fólió* kifejezés tehát a leírt értelmezési keretben a lefordítandó szöveg világát jelöli. Itt talán érdemes egy pillanatra megállni és megvizsgálni a (6)-os, azaz a *folio* alakváltozataira vonatkozó információs állapotot, és feltenni a kérdést: kapcsolható-e valamilyen módon az eddig leírtakhoz?

A *népes fólió* kifejezés a *folio recto* című szakaszban szerepel. A *folio recto* jelentése: a lap elülső oldala, azaz mivel relatív fogalomról van szó, a felénk levő oldala. Ennek megfelelően a *folio versonak* a lap hátoldalát vagy (meg-)fordított változatát tekintjük. E két jelentés részben elkülöníthető egymástól a *műugrás* című szövegben. A *folio rectionak* mint *népes fóliónak* a fordítandó szövegeredetivel történő azonosításáról az imént szóltam. A *folio verso* jelölte tér azonban még csak most „népesül”, azaz: mintha a *folio recto* népes szó és nyelvi állománya fokozatosan a *folio versora* kerülne át. A fordítás metaforájaként értelmezett *folio* azonban egy feloldhatatlannak tűnő ellentmondást rejt magába. A *folio versot* és a *folio rectot* mindig elválasztja egymástól egy hajszálvékony felület: a lap. Vagyis a két oldalán lévő szövegek fizikálisan sosem érintkeznek. Metaforikus értelemben pedig a bennük feltárló szövegvilágok sem érintkeznek, azaz: e metafora a fordítás lehetetlenségét állítja. Nem ez a helyzet azonban a szövegvilágban. A fordító ugyanis már rendelkezik egy „piszkos regény”-nyel, melynek megléte azt jelentheti, hogy a fordítás a szövegvilág gyakorlatában – minden félelmek ellenére – mégsem ítéltetett kudarcra. E látszólagos ellentmondást nagy valószínűség szerint a *holofolio* szó értelmezése oldhatja fel. A „holo” előtag ugyanis ’teljesség’, ’egészlegesség’ jelentésével utalhat a két szöveg mégis létre jövő kapcsolatára, mely kapcsolat a fordító értelmező és nyelv-átalakító tevékenységével hozható fedésbe. Visszatérve azonban az eredeti kérdésre: imént leírt tulajdonságainál fogva a (6)-os információs állapotra kiterjeszthető a megelőző három – fordításra vonatkozó – együttese.

A fordítástörténetet kirajzoló jelölők csoportjába sorolható még a „muster” szavak előfordulását leíró (7)-es információs állapot is. A *muster* mint a filmgyártás egy folyamatának a terméke arra az előző napon (vagy korábban) készült filmfelvételre utal, amelyek közül a megfelelőt kiválasztják, és a filmbe berakják. Amennyiben ezt a fogalmat a fordítás folyamatára alkalmazzuk, akkor olyan nyersfordítási példányról beszélhetünk, mely feltehetőleg több változatot is tartalmaz egy

lefordítandó jelenség nyelvi transzformálására, és a végleges változatba ezek közül kerül be az egyik. A *muster* szó első előfordulását Oedipa Maas és Vörösmarty nevei követik: „ó a tegnapi/ *muster!*...oedipa maas, és, vörösmarty”. Talán nem vezet önkényes értelmezéshez e két nevet a *muster*rel kapcsolatos kérdéskörre vonatkoztatni. Oedipa nevének esetében ez egyértelműnek látszik, hiszen a fordítás bármelyik szövegváltozatának főszereplője Oedipa kell hogy legyen. Hogy kapcsolódik azonban Vörösmarty neve a *muster* szóhoz? Annak az irodalmi nyelvnek, melynek közegébe, kontextusába átültetésre kerül a Pynchon-regény, meghatározó szerepű részét alkotja a Vörösmarty szerzői név által kijelölt szövegkorpusz. Így a lefordítandó értelem irodalmi igényű formába öntését (a cél nyelv segítségével) közvetve vagy közvetlenül nagy valószínűség szerint befolyásolja és meghatározza. Ebből a szempontból látszik értelmezhetőnek a *muster* szó második előfordulása: „nem is a *muster/* izgatja most már, de hogy történt-e kiáltás”. Ekkor ugyanis a *muster* szó nem pusztán a piszkozat fordítást, hanem az irodalmi hagyomány kényszereit is jelenti, a *nem izgatja* kifejezés pedig ennek ignorálására vonatkozik, abból a célból, hogy a fordítást a lefordítandó szöveg értelme (*történt-e kiáltás*⁵⁷) uralhassa, ne pedig a cél nyelv irodalmi meghatározásai. A *muster* második előfordulásakor a szó német nyelv által meghatározott 'minta' értelme (das Muster) kerül előtérbe, ami jelen esetben 'irodalmi mintát' jelenthet.⁵⁸ E két értelmet pedig ('nyersfordítás', 'irodalmi minta') egyetlen tevékenység kapcsolja össze a szövegvilágban, nevezetesen: a fordítás folyamata.

A (8)-as és (13)-as információs állapotok, azaz a kocsmakert idő- és térsíkjaikat leírók, tartalmazznak egy virtuális állapotot a fordító és Oedipa azonos térben és időben létéről: „oedipa fél fenékkal a szegély-/ kövön, mellette másik fél fenékkal ki maas, mint/ fordító”. A fordító és Oedipa világának egy síkba rendezése utalhat a fordítónak a fordítandó regényvilágban való teljes otthonosságára, ami a fordítás tevékenységén belül a Pynchon-regény értelmének megragadását jelentheti. A kocsmakert idő- és térsíkján kívül azonban az értelmező és értelmezett virtuális egysége nem érvényes. Ott a fordító számára a visszatérő kérdés: „ki/ legyen oedipa magyar maasa”? Vagyis – mint a *műugrás* című szöveg világában már annyiszor – újra a megragadott értelem magyarázó fordításának nyomasztó

---

⁵⁷ A Pynchon-regény világában ugyanis ez fontos kérdés.

⁵⁸ E minta szövegbeli megjelenése a (16)-os információs állapothoz köthető.

kérdéseivel találja szembe magát a fordító.

A *műugrás* szövegvilágában a cselekvő igék által meghatározott epikus vonások másik cselekvőjének Oedipa Maas tekinthető. Az *oedipa* nyelvi kifejezéssel jelölt individuum a (17)-es információs állapot, vagyis az intertextusok közül a *The Crying of Lot 49* című regénnyel alkotott kapcsolatrendszernek része. Oedipa attribútumainak radikális eltéréseire a (17)(a-g) információs állapotok megkülönböztetéseivel már utaltam. Jeleztem azt is, hogy egyedül a (17)(a)-val⁵⁹ jelzett információs állapot vonatkozik az eredeti Oedipára – s talán a kocsmakert virtuális állapotának fenti értelmezése alapján ide sorolható még a (17)(b)-vel⁶⁰ jelzett információs állapot is – a többi pedig mintha a fordítás különböző piszkozatainak (musterainak) figurái volnának, melyek oly eltérő koncepciók termékei, hogy magyarázó összeillesztésük lehetetlennek tűnik. Ebben a kettős megosztásukban azonban ((17)(a)(b) és szemben a többi) összeegyeztethetőek azokkal a mintákkal, melyek a fordítás eddig elmondott nehézségeinek leírásakor megmutatkoztak, vagyis hogy a megragadott szövegértelmezés miképpen nyerjen alakot egy másik nyelv kontextusában.

A (17)-es információs állapot két szövegrészletében⁶¹ is átfedődik a (2)-es információs állapottal, azzal, mely az árverés jelentésmezeje által összefogott nyelvi kifejezéseket foglalja magába. Ez talán nem meglepő, hiszen a Pynchon-regény világának egyik hangsúlyos eseménye az árverés, ahol a minden rejtély esetleges megoldását jelentő 49-es tétel is kikiáltásra kerül. A „csontszűrő tétel” pedig ugyancsak megidézheti a Pynchon-regényt, nevezetesen annak szarkasztikus leírását, hogy a 2. világháborúban elesett amerikai katonák lábszárcsontjából csinált a Beacosfield nevű dohánygyár cigaretta füstszűrőt. Az intertextuális kapcsolat jelölésén túl azonban, úgy tűnik, a Marno-szöveg más funkcióval nem látja el a szóban forgó, (2)-es, információs állapot elemeit. Ellenállni látszanak ugyanis bármiféle magyarázó-szabály hozzárendelésnek, és ez feltehetőleg a nyelvi kifejezések jelentésbeli aluldefiniáltságának következménye. Az *árverés* szó például a *folio recto* szakaszban a *nád* szóval áll oppozícióban: „dehogyan nád ez, te, ár-/ verés”. Ez az oppozíció az *árverés* szó, és így közvetve

---

⁵⁹ „ki/ legyen oedipa magyar maasa”

⁶⁰ „oedipa fél fenékkal a szegély-/ kövön”

⁶¹ 1.) „történt-e kiáltás”, 2.) „csontszűrő tétel”

motívumszerkezetének az is a szövegbeli jelentés kiépülését kellene, hogy szolgálja. Valódi, jelentésépítő oppozíció azonban jelen esetben nem jöhet létre, hiszen az oppozíció másik tagja, vagyis a *nád* szó ugyanolyan meghatározatlan szövegvilágbeli jel-funkcióval bír, mint az *árverés*. Két aluldefiniált elem van tehát egymással szembeállítva, s így a hiányos információ mennyiség alapján arra a szempontra sem derülhet fény, hogy egyáltalán mi alkotja az oppozíció lényegét. Hasonló a helyzet az (1)-es és a (9)-es, (14)-es információ állapotok esetében is. A 0 szám ismétlődő előfordulásai ((1)-es inf. áll.) a Pynchon-regény árverési tételjegyzékének a zéró pontját is jelölheti, illetve a parkbeli események ideje és tere ((9), (14)-es inf. áll.) a regénybeli „Aranykapu Park”-ot is megidézheti. Ennél többet azonban a *műugrás* című szöveg alapján nem mondhatunk róluk. Bár alkotóelemeik többszöri ismétlődése mintha azt sugallná, hogy megképződik bennük valamilyen jelentéstartalom.⁶² Mégsem ez a helyzet. A 0 szám különböző előfordulásai először két teljesen eltérő sorozat („óra”, „széria”) egy-egy állapotát jelölik, majd pedig egy meghatározatlan folyamat kezdetére utalnak: „na és ha korábban kezdene? ... úgy érti, még/ csak nem is a 0-áról, lévén a 0 mint/ egész-jel nagyon is mindent vagy nagyon is semmit/ mondó”. Az idézett szövegrészletben ugyanis a 0-nak vonatkozási alapja lehet a megelőző két előfordulás közül bármelyik, illetve bármely más, hiszen a kontextus erre nézve nem tartalmaz megszorításokat. Feltűnő továbbá, hogy arra sem derülhet fény, hogy ki az, aki korábban kezdene. Hiszen a „kezdene” (saját kiemelés: S. M.) szóalak -nők ragja feltehetőleg többes szám első személyű cselekvőket jelöl ki, és ebben az esetben az *úgy érti* kifejezés egyes szám harmadik személyű alakja a -nők kijelölte individuumhalmaz egy elemére (a beszélőre) utalhatna vissza. Viszont az *úgy érti* rejtett alanyának egyes szám harmadik személyű személyes névmása vonatkozhat akár Oedipára, akár a fordítóra, de önreflexív használatban akár a lírai beszélőre is. Ezek közül semelyiket sem preferálja a kontextus, vagyis azt sem határozza meg, hogy mi az, amit korábban kezdene (mint 0), és azt sem, hogy ki az, aki - a -nők igei személyrag kijelölése szerint másokkal együtt - korábban kezdene. Ezen információk nélkül pedig lehetetlen feladatnak látszik magyarázó szabállyal egy átfogó interpretációs rendszerbe kapcsolni az ilyen nyelvi kifejezés(ek)e)t tartalmazó információs állapotokat.

⁶² Erről a problémáról még lesz szó a 8.2.1.2. részben.

Összefoglalva: az információs állapotok közül az (5), (6), (7), (8), (12), (13), (15), (16), (17) számokkal jelzettek magyarázó-szabályokkal egymással relációba állíthatóak, míg az (1), (2), (9), (14) számokkal jelöltek nem. Az alábbiakhoz jelentésbeli aluldefiniáltságukból következően nem rendelhető ilyen szabály. Az információs állapotok előbb említett csoportja olyan fordítástörténet fragmentumait jeleníti meg, melynek tárgya (*The Crying of Lot 49* című regény) a szövegben intertextuálisan jelen van. A fordítástörténet tétje létrehozni egy nyelvi világot egy másik nyelv jelei alapján. A lefordítandó regény történetének tétje, hogy Oedipa Maas talál-e magyarázó és átfogó értelmet a vég nélkül szaporodó jelekhez. E két tevékenység sok tekintetben hasonlóknak tűnik. A (mű)fordítás feladata például bizonytalanságokkal és kudarcokkal teli nyomozásként is elképzelhető, míg Oedipa története olyan értelmezési eljárásként, mely a világ jeleit saját közegébe fordítja át. A *műugrás* című Marno-szöveg retorikája hangsúlyosan épít e két folyamat párhuzamaira. Úgy fűzi őket szétválaszthatatlanul egymásba, hogy az ábrázolt fordítástörténet, végül Oedipa tetten érésének nyomozási történetévé változik.

8.2.1.1. (Aluldefiniált elemek)

Már volt szó a jelentés szempontjából aluldefiniált információs állapotokról, melyekhez e tulajdonságukból következően nem rendelhető magyarázó értelmű (kiterjesztési) szabály. Ezek az információs állapotok nem kapcsolódnak koherensen egyetlen más információs állapothoz sem. E meghatározásból látható, hogy a *koherencia* és a *magyarázó-szabállyal összekapcsolás* egymással megegyező fogalmak. A szabálymegadás kritériuma a és b információs állapot között meghatározható az alábbi módon: a-ból levezethető (magyarázható) legyen b, vagy b-ből levezethető (magyarázható) legyen a. Amennyiben a kritériumot kielégíti két információs állapot, köztük szabály-hozzárendelés állapítható meg, és koherensnek tekinthetőek. Amennyiben azonban ezt a kritériumot egy információs állapot semmilyen szövegen belüli információs állapottal együtt nem tudja kielégíteni, akkor az nem tekinthető a szöveg-egész koherens részének. A koherenciaértékkel nem rendelkező információs állapotokat a továbbiakban aluldefiniált elemeknek nevezem.⁶³

⁶³ Az aluldefiniált elemek kijelölése (vagy ki nem jelölése) természetesen mindig az aktuális interpretáció függvénye.

(aluldefiniált elemek a műugrás című szövegben)

A szabályszerűségek és kiterjesztések leírásakor már vázoltam az (1), (2), (9), (14) számokkal jelölt információs állapotok nagyobb egységbe történő beépülésének kétségességét, ami szemantikai meghatározhatatlanságuk következménye. Feltételezésem szerint hasonló meghatározhatatlanságokkal számolhatunk a (3), (4), (10), (11)-es számokkal jelölt információs állapotok esetében is.

A (3)-as információs állapot tartalmazta *hisztéria* szavai szinte egymás szűk kontextusát alkotva fordulnak elő a *tiszta sor* című szakaszban: „és esett még szó a hisztériáról,/ >a hisztéria egyebek közt...<„ . Az *esett még szó* kifejezés olyan általános leírása a szituációnak, hogy nem ad választ sem arra, hogy ki az, aki hisztériáról beszél, sem arra, hogy milyen összefüggésben jött szóba a hisztéria. Az idézőjellel kiemelt direkt idézés így nem tulajdonítható egyértelműen semelyik szövegvilágbeli individuumnak. A *hisztéria* szó hangalakjában felidézi a *hítszéria* kifejezést.⁶⁴ Ebből következően az „egyszerre érti,/ hol kaphatott frászt a hitszériától” szövegrészlet annak reményét táplálja, hogy legalább arra fény derülhet, milyen összefüggésben jött szóba a hisztéria. A *hol* névmási határozószó azonban nem pontosít, hanem elbizonytalanít. Se előre, se vissza nem utal a szövegben olyan konkrét szemantikai tartalmú kifejezésekre, melyek meghatározhatnák jelentésfunkcióját. Ennélfogva még az sem dönthető el egyértelműen, hogy tényleges vagy csak átvitt értelmű gondolati térre vonatkozik a szóban forgó kifejezés.

A (4)-es információs állapot a *sílec* szó vagy szórészeinek ismétlődéseire épít. Az ismétlődések kontextusa négy esetben azonban oly radikálisan eltérő, hogy lehetetlen feladatnak látszik a jelentésáltalánosítás szempontjait megtalálni: „sílec a kocsmakert bálványának/ támasztva”, „sílec a homloklebenyhez”, „a lécsön van”, „a pad túlfelén fel-/ szaggatva a lécek”. Az utolsó idézet teljesen más tárgyat jelöl ki, mint az előző három. A harmadik idézet *léc* szavának jelentése azonosítható az első két idézet *sílec* szavainak jelentéstartalmával. A *sílec* szó szimbolikus értelme azonban a

---

⁶⁴ Lásd még: információ állapotok kijelölése (8.1.). A két leírás alapján talán látható, hogy egymás felidézése (*hisztéria*, *hítszéria*) kölcsönös viszonyban áll egymással.

rendelkezésünkre álló információk alapján nem képződhet meg. A „hogyan jön a síléc a homloklebenyhez” kifejezés például oly radikálisan aluldefiniált, hogy még az sem világos, a kérdéses síléc mentális (homloklebenybeli) reprezentációra, vagy egy homlokknak támasztott (kölcson) sílécra vonatkozik. Ugyanígy a *kocsmakert bálványának* kifejezés szemantikai jellemzőinek (pl. élő, élettelen?) hiányosságai is oly nagyok, hogy elbizonytalanítanak mindenféle jelentés-általánosítási szándékot.

A (4)-es információs állapot része a *görbe lécdarab* kifejezés, mely legszűkebb kontextusával kérdést fogalmaz meg: „hová te görbe lécdarab?”. Akár sílécről van szó ebben az esetben, akár nem, a *hová* kérdőszó helyváltoztatásos mozgást előfeltételez. E mozgásnak azonban se kiindulópontja, se elindítója (ha passzív mozgásról van szó), se végrehajtója, és a *hová* névmási határozónak kérdő szerepéből fakadóan, iránya sem ismert. A mozgás végrehajtójaként esetleg kijelölhetjük Oedipát: „oedipa símezben”, hiszen e szövegrészlet alapján azt feltételezhetjük, hogy ő az az individuum a szövegvilágban, aki a sílécek használatához van öltözve (legalábbis ehelyütt). A következő sor értelme azonban éppen ezt a feltételezésünket kérdőjelezheti meg véglegesen és visszamenőleg: „vagy nem is ő [aki símezben a volán mögött van, hanem]...valaki egészen maas”.

A vers térstruktúrája által meghatározott (11)-es információs állapotot csupán egyetlen kifejezés jelöli ki: „volán mögött”. Ezen információs állapot részben összefügg az „oedipa símezben” kifejezés aluldefiniáltságából származó problémával, hiszen annak legszűkebb kontextusát alkotja: „oedipa símezben a volán/ mögött”. A volán mögött ülő szövegvilágbeli individuum a fent leírt okokból következően nem azonosítható megnyugtatóan Oedipával, de ugyanez fordítva is igaz: a „volán mögött” kifejezés ‘autóban’ jelentéséhez társuló ‘indulás’ vagy ‘megérkezés’ értelmek sem jelölnek ki egyetlen individuumot sem a szövegvilágban. Tematikus kapcsolódása esetleg a „lehetett enni, *indulni*” (saját kiemelés: S. M.) szövegrésszel lehet (ha az indulás autóval történik). A főnévi igenév képzője azonban, mivel elvontan fejez ki valamilyen cselekvést, nem vonatkozik személyre. Az indulás miértjének és végrehajtójának ismerete nélkül pedig kivitelezhetetlennek látszik e szövegrész más információs állapotokkal történő magyarázó összekapcsolása.

Végezetül vegyük szemügyre a (10)-es információs állapotot szűk kontextusával együtt: „számára ez épp oly vész-/ jós kép, mint ha kapja magát a fordító, népi/ házat vesz, és ott nekilát betyárregényt írni”. A „népi ház”, „ott” kifejezések kijelölte térsík szövegegészbe épülése azonosításon

keresztül történik: „*ez épp oly* vész-/ jós kép” (saját kiemelés: S. M.). Ahhoz tehát, hogy a „népi ház” vásárlásának vész jósoló voltára fény derülhessen, az *ez* névmás vonatkozását kellene tudni meghatározni. Az *ez* névmásnak szemben az *az* névmással közelre mutató funkciója van. A közeli vagyis a szűk kontextusban két vonatkozási alapot jelölhetünk ki számára: 1.) „egyszerre érti,/ hol kaphatott frászt a hitszériától/ meg nem is érti” 2.) „hogyan jön a síléc/ a homloklebenyhez”. Nehéz e két lehetőség között az értelmezésnek választania, hisz egyik sem kapcsolódik koherensen a népi ház vásárlásának vész jósoló képéhez. Ebből következően arra a kérdésre, hogy miért vész jósoló a népi házban betyárregényt írni, a *műugrás* című szövegtől nem kapunk választ, sem arra, hogy kinek a számára vész jósoló. A *számára* kifejezés ugyanis feltehetőleg az *út* és az *érti* szavak igealakjai által kijelölt egyes szám harmadik személyű cselekvőre vonatkozik. Az igei személyragok konkrét jelentéstartalmú előzménye azonban egyaránt lehet Oedipa és a fordító is, hiszen szemantikai markerek egyiket sem preferálják, de nem is zárják ki. A *számára* aluldefiniált marad, akárcsak – mint azt már fentebb írtam – a népi ház vész jósoló voltának miéjtje.

Összefoglalva: szemantikailag aluldefiniáltak tekinthetők az (1), (2), (3), (4), (9), (10), (11), (14) számokkal jelölt információs állapotok. Ezen tulajdonságuknál fogva sem egymással, sem a *műugrás* című szövegen belüli más információs állapotokkal nem kapcsolhatóak össze koherensen, azaz magyarázó-szabályok által, és nem épülnek egy átfogó szövegmagyarázó elv rendszerébe.

8.2.1.2. (aluldefiniált motívumszerkezetek és azok szerepe)

Az aluldefiniált információs állapotok csoportján belül sajátos szerepe lehet azoknak, melyeket az alaki azonosságok szerveznek egybe. Ez főleg a motívumstruktúrák alapján szerveződő információs állapotokat jellemzi. A valódi motívummá szerveződés kritériuma azt mondja ki – mint ahogy arra már utaltam –, hogy az ismétlődésnek létre kell hoznia egy közös, a mű egészébe beépíthető interpretációt. Látható, hogy ezt az igényt az (1), (2), (3), (4) számokkal jelölt, azaz a motívumstruktúra alapján szerveződő információs állapotok nem elégítik ki. Elemeik tehát nem tekinthetők tényleges motívumoknak. Azonban ha az ismétlődések értelmezésvezérlő szerepét nem mellőzzük, érdekes kettősséget figyelhetünk meg a szemantikailag aluldefiniált motívumszerű szerveződésekkel kapcsolatban. Egyfelől ugyanis alaki vagy lokális szinten érvényesülő szemantikai

tulajdonságaik együvé sorolják őket, másfelől azonban nem hoznak létre egységes, szövegegészbe építhető jelentést. A motívum-szerveződés egyik kritériumát kielégítik, a másikat nem. Ezen tulajdonságaik együtteséből fakadóan olyan látszatmotívumoknak tekinthetők tehát, melyek szerepe a szövegegészen belül meglehetősen érdekes. Értelmezésre hívnak, de az értelmezés egyneműsítő, általánosító szándékainak ellenállnak. Interpretációs folyamatokat indítanak el, melyek végül nem vezetnek megnyugtató eredményekhez. Jelölő voltukat megmutatják, felhívják rá a figyelmünket, de hogy mit jelölnek, azt gondosan elrejtik az értelmezői szándék elől. A látszatmotívumok jelölő szerepe azonban nem jelentésnélküliséget, hanem a jelentések redukálhatatlan pluralitását rejt magába.

8.2.2. (külső szabályszerűségek)

A külső szabályszerűségek alkalmazása a belső szabályok feltérképezésének kvázi-induktív folyamatához képest olyan deduktív interpretációs eljárásnak tekinthető, melynek során más szövegekből nyert általánosításokat alkalmazunk a vizsgált szöveg jelenségeinek leírásakor. A jelen esetben az általánosítások alapját a *műugrás* című versciklus intertextuális kapcsolatai által meghatározott két szöveg, *The Crying of Lot 49*, illetve a *Csongor és Tünde* vonatkozó szövegrészei szolgáltatják.

(*Entrópia*) A hatvanas évek amerikai regényirodalmának fontos metaforája az entrópia, mely eredetileg a fizika tudományának terminusa, ahol is a hőmérsékleti kiegyenlítődést, vagyis a rendezetlenség állapotát jelöli. Az entrópia maximális értéke esetén a zárt rendszer stabil termodinamikai egyensúlyban van, azaz olyan állapotban, melyben termodinamikai szempontból semmi sem történik többé, hiszen beállt a mozdulatlan kiegyenlítetttség állapota.⁶⁵ Később az entrópia terminusa átkerült az információelméletbe is, ahol – hasonlóan a fizikai részecskék energiahiányához – az információ-kiegyenlítődés és -hiány mértékét jelöli.

Abádi Nagy Zoltán a *The Crying of Lot 49* című regény elemzésekor különös gondot fordít az entrópiusan zárt rendszerek elemzésére, melyekből összesen négy típust feltételez, továbbá hangsúlyozza a hóbortos tudós, Nefastis, entrópiára vonatkozó modelljének funkcióját a

---

⁶⁵ Mindaddig, amíg az egyensúlyt meg nem zavarjuk, ez esetben ugyanis „olyan belső mechanizmusok lépnek működésbe, amelyek ismét a maximális entrópia irányába hatnak”. Breuer, Hans. 1993. 131.

regénystruktúrában. Vajon milyen szerepe lehet a Marno-szövegben az entrópiának?

Az entrópia jelenléte a vizsgált szövegben a látszatmotívumok jelentésstruktúrájában érhető tetten. A látszatmotívumokhoz gyakran több egyenlő értékű jelentésfunkció rendelhető, melyek közül egyet sem választ ki kizárólagosan a szűkebb vagy tágabb kontextus. A lehetőségként fennálló, de a meg nem erősített jelentésfunkciók információtartalma mennyiségi szempontból egyenlő. Egyik sem lépi át az általánosabb értelmezés szintjére kerülés küszöbét. A látszatmotívumok köré ily módon szerveződő lehetséges jelentések halmaza, mely az információmennyiség szempontjából kiegyenlített elemekből áll, nagyon hasonlít az információhalál állapotába jutott entrópiikus rendszerekhez, melyekben nincsenek hangsúlyos és a hangsúlyosok mögött háttérbe szoruló információs egységek. Csak ugyanolyan mértékben jelentős, mint amilyen mértékben jelentéktelen információs egységek vannak. Ez a vizsgált látszatmotívumok esetében azt jelenti, hogy az információmennyiség szempontjából kiegyenlített jelentéslehetőségek szintje elegendő ahhoz, hogy az interpretáció szükségességére felhívja a figyelmet, de nem elegendő ahhoz, hogy az értelmezés során megnyugtató általánosítások alapját alkossa.

(*világ-projekciós elv*) Abádi Nagy Zoltán Oedipa kereséstörténetének fontos mozzanataként értelmezi az Oedipa noteszába korábban lefirkantott kérdés megvilágosodását: „Shall I project a world?”. A legnagyobb kétségbeesésben („mikor a titokzatos homály (...) egyre nő és a titok beljebb-beljebb hátrál az ismeretlenbe”⁶⁶) nyer értelmet a „Teremtsek én világot?” kérdése, hiszen amikor a világ már semmi támpontot sem ad Oedipa számára a dolgok összefüggéseinek megértésére, akkor ő nem hagyatkozhat másra, csak tulajdon képzelőerejére.

A *műugrás* című Marno-szöveg meglehetősen pontos kijelölő funkcióval utal vissza Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* című művére. A „tudós/ mélyen elmerülve jó” szövegrészlet ugyanis a Tudós monológiát idézi, aki miközben Csongor a Tündérhonba vezető utat keresi egyszer csak „elmélkedve jó”, s többek közt e szavakat mondja:

Ezerszer oszlatám már szűz elemre
Az össze-visszajárt természetet;

---

⁶⁶ Abádi Nagy Zoltán. 1982. 439.

A képzelődés elfáradt agyamban,
S még istenem sincs. Nem tudom, mi az,
Vagy kit nevezzek annak. (...)

S a lélek! – ami gondol, és akar,
Ohajt, és képzel, búsong és örül;
Ez a világok alkotója bennem (...)

Látható, hogy ez az idézet is egy projekciós elvet ír le. A világ átláthatatlan bonyolultsága és lényegének kétségbeejtő hozzáférhetetlensége ellen a Tudósnak lelki képzelőerejét kell segítségül hívnia. Hasonló kétségekkel szembesül a természet értelmének keresésekor, mint Oedipa. Nevezetesen, hogy van-e egyáltalán a világban megmutatkozó jeleknek egyetlen, átfogó (isteni) értelme avagy nincs. A Tudós kutakodása tehát hasonló Oedipáéhoz: annak felderítése, hogy van-e mit felderíteni. Mindeközben azonban paradox módon nem hagyatkozhat másra, csak tulajdon képzelőerejére, pontosabban annak projekciós elvére. Vajon miképpen működik ez a projekciós elv a *műugrás* című szövegben?

A lélek képzelőerejére van szüksége a szövegvilágbeli fordítónak, hogy a *The Crying of Lot 49* nyelvi szövetének konstellációi közt tájékozódhasson. Szigorú grammatikai szabályok vezérelte folyamatról van szó, melyet alapvetően mégiscsak szubjektív döntések határoznak meg. A projekciós elv a szövegvilágban ezekhez a szubjektív döntésekhez rendelhető, pontosabban a fordítónak ahhoz a tevékenységéhez, amelynek során az idegen nyelvű szöveg jelkonstellációihoz értékeket rendel. Vagy a már értelmezett metaforát felhasználva: a projekció a folio recto szövegvilágát érinti, ám az interszubjektíven érzékelhetővé (azaz függetlenné a fordító szubjektumától) csak a folio verso létrejövő szövegvilágában válhat, a fordítás eredményeként létrejött új szöveg világában.

A *műugrás* című versciklus kapcsán talán beszélhetünk egy más szinten megjelenő projekciós elvről is, mégpedig a kihelyezett projekciós elvről. A kihelyezettség jelző arra vonatkozik, hogy ez az összefüggés-keresés nem a szöveg-világ valamely individuumát jellemzi, hanem a szöveg olvasóját, értelmezőjét. Ez természetesen egy általános szövegközelítési elvnek is tekinthető. A szóban forgó szöveg jellemzői azonban hangsúlyozottan felhívják a figyelmet a projekciós elv felülvizsgálatára. A szöveg ugyanis – leginkább szemantikai meghatározatlanságainak következményeként – minduntalan megakasztja a valamilyen irányba már megindult dekódolási

folyamatot, és arra készleti értelmezőjét, hogy felülbírálja formálódó olvasatát, vagy azt a modellt, aminek a felépítését az előzetes értelmezés alapján megkezdte. A megragadhatatlanságba egyre inkább hátráló értelem fokozottabb, intenzívebb projekciós elvet indukál (már amennyiben az olvasó nem hajítja félre a szöveget az értelmetlenség vádjával). Ám ez az értelemadási folyamat nem jelentheti az interpretálói tetszőlegesség felszabadítását, ugyanis amennyiben meggyőző és ebből következhetően ellenőrizhető interpretációkról akarunk beszélni, úgy csakis a megértő és megértendő interakciójában létrejövő interszubjektív jelentésekre alapozhatunk. A Marno-szöveg esetében az interakció terét azonban oly radikálisan lecsökkenti,⁶⁷ hogy olvasójára a *mi az értelme?* kérdés helyébe a *van-e értelme?* kérdését kényszeríti.⁶⁸

8.2.2.1. (kölcsonös vonatkozás)

A nyelvi kifejezések jelentésmegadásának interszubjektív bázisa nem változatlan merev rendszerként áll fenn. A nyelv állításai tételező tulajdonságuknál fogva folyamatosan alakítják, átrendezik, leszűkítik vagy kiegészítik. A nyelvnek a valós világról mint referenciális bázisról való leválasztása az irodalmi szövegek esetében azt jelenti, hogy az aktuális szöveget nem a valóság, hanem más szövegek (nyelvek) előzik meg. Ám ahhoz hasonlóan, mint ahogy a természetes nyelv tételező beszédaktusai visszahatnak interszubjektív módon megalapozott jelentésbázisukra, az irodalmi szövegek is visszahathatnak a nyelvhasználatukat meghatározó nyelvekre. Ez a folyamat természetesen az intertextuális kapcsolatokban érhető leginkább tetten.

A *műugrás* című szöveg kis kezdőbetűvel idézi fel a *The Crying of Lot 49* című regény a főszereplőjét, Oedipa Maast. A vezetéknev kis kezdőbetűje és kiejtése egy magyar szóra utal, nevezetesen a *más-ra*. A *maas* szóalak jelentés alapú leválasztása a névről több esetben megtörténik (pl. „ki/ legyen oedipa magyar maasa”, vagy „ki maas,/ mint a fordító”). A *maas* szó individuumjelölő kizárólagossága megszűnik, és ez visszahat annak

---

⁶⁷ Paradox módon azáltal, hogy a jelentésadás lehetőségeit az aluldefiniáltságokon keresztül megnöveli.

⁶⁸ Vö. Oedipa kereséstörténete: annak felderítése, hogy van-e mit felderíteni. Azaz: hogy van-e értelme a jelek közt összefüggéseket keresni.

névként történő használatára, mégpedig olymódon, hogy a *más* szó 'nem azonos' jelentésével kibővülve a *maas* szóalak megkérdőjelezi az általa jelölt individuum önazonosságát. Illetve, mint ahogy azt a (17)(a-g) információs állapotok esetében láthattuk, jelölheti a szövegvilágbeli Oedipák összeegyeztethetlenségét is (hiszen mindegyik oedipa maas). A név használatakor nem tekinthetünk el az arról leválasztott 'nem azonos' jelentésű szó jelenlététől. A Maas vezetéknev jelentésbővülése azonban nem szorítható a *műugrás* szövegvilágának határai közé. Hiszen ha a *The Crying of Lot 49* című Pynchon-regényt a Marno-szöveg felől olvassuk, akkor főszereplőjének Maas vezetéknevébe óhatatlanul is beszivárog a magyar más szó 'nem azonos' jelentése. Bármilyen csekély értelembővülést jelent is ez, mégis megképződik a regénybeli Oedipa Maas nevének olyan jelentésrétege, mely a Marno-szövegből nyeri értelmét. Azaz: nem csak a Marno-szöveg jelentéseit határozza meg a *The Crying of Lot 49* című regény világa, hanem a Pynchon-regénynek is lehetnek – legalábbis a mindkét szöveget ismerő olvasó számára – a *műugrás* című versciklus alapján levezethető jelentésrétegei.

8.3. Az interpretáció konklúziói

A *műugrás* című Marno-szöveg interpretációjának fő kérdésfeltevése a szöveg koherenciájára irányult. Ennek megfelelően középpontjában a koherenciát szervező nyelvi-szemantikai struktúrák álltak, illetve a szöveg egységét szervező szabályszerűségek. Az értelmezés megmutatta, hogy a szöveg bizonyos lokális struktúrái magyarázó-szabállyal összekapcsolhatóak, de vannak olyan, szemantikailag aluldefiniált struktúrák, melyek egy átfogó értelemegésznek sem lehetnek szerves elemei. A lehetséges világok poétikája számára ez a műstruktúra anomáliát jelent, ugyanis elméleti meghatározásuk szerint a szabályok együttesen „azt mutatják meg, hogy bizonyos számú elemből és azok közötti viszonyokból mint kezdő állapotból hogyan vezethető le egy végállapot”.⁶⁹ Ez a meghatározás egy átfogó, minden tényállást – amit az interpretáció tényállásként meghatároz – leíró és értelmező szövegmagyarázatot jelöl ki végcélként. Ennek a szándéknak a *műugrás* című szöveg azonban ellenáll. Látszatmotívumai és szemantikailag aluldefiniált nyelvi kifejezései

---

⁶⁹ Bernáth Árpád. 1998. 47.

meggátolják egy átfogó, az interpretációs tényeknek tekintett nyelvi kifejezések magyarázó egybekapcsolását. Marno *műugrás* című versciklusának nincs az egész szöveg jelentésvilágát maghatározó koherenciája, hanem olyan szemantikai struktúrák heterogén együttesének tekinthető, melyeket nem átfogó, hanem lokális szabályszerűségek vezérelnek.

A vizsgált szöveg intertextuális kapcsolatai olyan kereséstörténetekre utalnak, ahol a keresés tétje a jelek átfogó értelmének megtalálása. A jelenségek ismétlődő sokasodása azonban nemhogy megvilágítaná, hanem egyre mélyebbre rejti a lényegét. A keresés értelmének megkérdőjelezése fölerősíti a projekciós elv alkalmazásának szükségességét. Az intertextus által kijelölt szövegvilágok működéseinek szabályszerűségei alkalmazhatóak a *műugrás* című versciklus elemzése során, hiszen a fordításnak, mely egy olyan irodalmi mű értelmét keresi, amelynek története az értelemkeresés helyességét kérdőjelezi meg, számot kell vetnie az átfogó értelem lehetőségével vagy lehetetlenségével. A tudósban, aki hiába oszlatta már ezerszer szűz elemre a természetet, felmerülhet a kérdés, van-e a világ jelenségeinek átfogó szervezőelve? A *műugrás* című Marno-szöveg nyelvi jelei értelmét kereső olvasónak pedig szembe kell néznie azzal, hogy amíg az értelem maradéktalan megragadásának hatalmi gesztusával közeledik a szöveghez, addig a szöveg ellenáll szándékának. Nyelvi szövete ugyanis oly radikálisan heterogén, hogy benne minden jelenségét átfogó értelemegész keresése reménytelen vállalkozásnak tűnik.⁷⁰

9. Az interpretációs modell értékelése

Reményeim szerint sikerült bemutatnom, hogy az információs állapotokat alapul vevő interpretációs eljárás képes kezelni a radikálisan heterogén szövegek átfogó koherenciaelvének hiányát. A modell számára, amely a koherencia preszuppozícióját vizsgálatának terébe helyezi, úgy tűnik, nem okoz anomáliát az egészlegesség hiánya, bár az interpretáció tényeinek kijelölése alapvetően olyan elemzési szempontokat követ (a lehetséges világok poétikáját), melyek előfeltételezik a vizsgált művek koherenciáját. Alkalmasnak látszik továbbá a radikálisan heterogén

---

⁷⁰ A *radikális heterogeneitás* fogalmát a továbbiakban olyan szövegek megjelölésére használom, melyeknek nincs egy átfogó, minden interpretációs tényre magyarázó értelme.

szövegeket szervező vagy éppen nem szervező nyelvi-szemantikai jelenségek leírására. Nevezetesen: a szemantikai aluldefiniáltság, a magyarázó-szabályok általi lokális struktúraszerveződés, illetve az intertextuális kapcsolatok vizsgálatának szempontjából fontos, kölcsönös vonatkozások jelenségeinek leírására. Ugyanakkor a kevésbé heterogén szövegeknél, vagyis az olyan szövegeknél is meggyőző eljárás lehet, ahol bizonyos számú elemből és azok közötti viszonyokból mint kezdőállapotból levezethető egy végállapot. Ebben az esetben ugyanis minden információs állapot magyarázó-szabály segítségével kapcsolódik egy átfogó értelem egészbe.

Nem szabad azonban elhallgatni, hogy az információs állapotokat alapul vevő interpretációs eljárás, bár a koherenciaértéket nem kapó jelenségeket is többé-kevésbé leírja, a jelen esetben mégsem vezetett megnyugtató értelmezéshez. A megnyugtató értelmezés kifejezés meglehetősen relatív értékítéletet hordoz. Talán érdemes e fogalmat a vizsgált szöveggel kapcsolatban tüzetesebben szemügyre venni.

10. Megnyugtató értelmezés

A Marno-költészet recepciója újra és újra beszámol a szövegek ellenállásáról, az értelmezői szándékok kudarcáról. Arról, hogy Marno költői világa nem könnyen adja át magát olvasójának, versei messzemenően ellenállnak a befogadásnak. Radics Viktória például így ír Marno-olvasásának „nullpontra” jutásáról: „Hányszor végigjártam a hosszú költeményt, sort sorba, versszakot versszakba, fejezetet fejezetbe öltve, így próbálván, araszólo ésszel, betáblázni az egészet – miközben egyre keservesebben izgatott, hogy mi fog kikerekedni belőle –, és nem jött ki semmi, hacsak nem a kásás ismeretlen”.⁷¹ Látható, hogy amit nem talál a megfeszített interpretációs munka, az a kikerekedő értelem. A vers ellenállásának oka pedig, hogy ezt az olvasói stratégiát a hatalmi tényező, az uralás vágya vagy a befogadói várakozás határozza meg,⁷² vagyis az egységgé erőszakolás vágya, mely a fragmentumokból álló (szöveg)világ elviselhetetlensége ellen irányul. Nyilasy Balázs⁷³ kritikája például éppen az

---

⁷¹ Radics Viktória. 1993. 874.

⁷² Bodor Béla. 2000. 1284.

⁷³ Nyilasy Balázs. 1987. 11.

átfogó elv hiányát nehezményezi, pontosabban, hogy a mélyebb jelentések sejtetése ellenére a tisztázások rendre elmaradnak Marno verseiben. A korábban kialakult olvasói szokások a versek egészlegesség elvét, a jelentésstruktúráját átfogó koherencia elvét hiányolják. Enélkül ugyanis olyan redukálhatatlan jelentés-fragmentumok létét kell konstatálnia az interpretálónak, melyek nem rajzolnak semmiféle cselekményszálat, sőt nem ritkán még szemantikai kapcsolatban sem állnak egymással. A szemantikai meghatározhatatlanságok megállapítása nem nevezhető a jelentésadás megnyugtató szintjének. A megnyugtató értelmezésnek minden interpretációs ténnyel el kell számolnia, mégpedig egy átfogó, koherens szövegértelmezés felfejtésével. Úgy tűnik, az ilyen közelítésmódnak a Marno-vers makacsul ellenáll. Ez feltehetőleg olyan strukturális középpont hiányának következménye, mely megalapozhatná a szövegalkotó kifejezések jelentéseit. E nélkül a strukturális centrum nélkül ugyanis a jelek önazonosságát nem garantálja semmi. Természetesen ez nem jelenti a nyelvi jelölők szabályok nélküli helyettesíthetőségét a szövegben, azok felhasználhatóságának lehetőségeit ugyanis korlátozza a befogadó szöveg előtti használataik összessége, vagyis egy interszubjektív megegyezés használati körük tekintetében. Csak ezen korlátok közt beszélhetünk a jelek szövegbeli önazonosságának hiányáról. Továbbá attól sem tekinthetünk el, hogy, bár a Marno-szöveg nélkülöz egy egészleges jelentést megalapozó struktúra-centrumot, lokális szinten mégis működni látszanak bizonyos jelentés-hozzárendelési szabályszerűségek (legalábbis a *műugrás* című szöveg esetében ezt szándékozott bizonyítani a bemutatott értelmezés). E szabályszerűségek, illetve a szabályszerűségek hiányának leírása azonban olyan fragmentumokból álló szövegmodellt eredményez, ami közel sem nevezhető megnyugtatónak.

11. Minek a hiánya az átfogó szervezőelv hiánya?

A strukturáló középpontot nélkülöző Marno-vers egy átfogó szervezőelv hiányát jelöli. Kérdés, milyen természetű a jelölt hiány? Kulcsár Szabó Ernő Varga Lajos Mártonnal folytatott párbeszédében azt hangsúlyozza, hogy Marno János lírájában, bármennyire is dekonstruált versszerkezetekkel találjuk szembe magunkat, azok „mégiscsak arra várnak, hogy valahol, valamilyen transzcendentális vagy metafizikai akarat majd versegésszé építse őket”.⁷⁴ Ebből a szempontból a Marno-versek nyelvi

---

⁷⁴ Kulcsár Szabó Ernő. 1994. 146. (A felhasznált irodalomban megtalálható: Varga

szövetének roncsoltsága egy transzcendentális végső jelölt jelen-nem-lévőségére utalna, továbbá a versalkotásnak mint emberi tevékenységnek a metafizikai elvekhez való viszonya okvetlenül versalkotó tényezővé válna a Marno-szövegekben. Ezzel szemben, amennyiben az átfogó strukturáló elv hiánya egy derridai értelemben vett nem-hely⁷⁵ hiányát jelölné, úgy nem egy transzcendens jelölt hiányáról, csupán egy olyan funkció hiányáról beszélhetnénk, mely a jelentés/jelölés játékanak terét meghatározhatná.⁷⁶ Az első esetben tehát ott állna a Marno-versek jelstruktúrája mögött egy jelen nem lévő transzcendencialitás, a második esetben pedig nem.

A bemutatott interpretációs eljárásnak végeredményben egyik megközelítés móddal sincsen dolga. Abban az értelemben nincsen, hogy a hiány lokalizálása alapján sem az nem dönthető el, hogy meghatározza-e a roncsolt szerkezeteket bármiféle transzcendencialitás, sem az, hogy nem. A szemantikai összefüggések keresése előfeltételezi ugyan immanens szerveződés megletét, melyek akár transzcendentális meghatározásúaknak is tekinthetők. Az összefüggések hiányának a konstatálása azonban az összefüggések megletének előzetes feltételezését is megkérdőjelezi, és ezzel együtt a szöveg transzcendens jelölt általi meghatározottságát. Ami egyfelől jelentheti azt, hogy a jelen esetben nincs, de azt is, hogy soha nem is volt végső jelölt általi meghatározottsága. Előbbi a *van* és a *nincs* opozíciójába épülve utalhat a hiányzó végső jelölt megletére, míg az utóbbi a jel-helyettesítések végtelen játékára ítéli a szöveget. E két szélső érték között indokoltnak látszik egy olyan igazságfogalomra építő elemzés, mely interszubjektív ellenőrizhetőségénél fogva gátat vet a jelentés/jelölés végtelen játékának, ugyanakkor nincs kiszolgáltatva átfogó szervezőelvek keresési kényszerének. Reményeim szerint az információs állapotokból kiinduló interpretációs eljárás kielégíti az imént megfogalmazott elvárást. Mégpedig oly módon, hogy egyszerre tekinti tárgyát metafizikainak, azaz jelentésesnek, illetve radikálisan szimbolikusnak, vagyis jelentésellenesnek, hiányosnak. Az előbbi

---

Lajos Márton. *Kritika két hangra.*)

⁷⁵ „...a középpontot nem lehet egy jelenlévő formájában elgondolni, (...) a középpontnak nincs természetes helye, (...) nem fix hely, nem funkció, egyfajta nem-hely, amelyben a jelhelyettesítések végtelen játéka folyik.” Derrida, Jacques. 1967. 1994. 21-23. (ford.: Gyimesi Tímea)

⁷⁶ A meghatározás ez esetben is interszubjektív meghatározást jelent.

megmutatkozása a koherenciaelv fenntartásának köszönhető, az utóbbi annak, hogy a koherenciaelv az értelmezés előfeltevés-rendszeréből a vizsgálat terébe került, és így felülbírálnakóvá vált.

12. Konklúzió

Dolgozatomban az irodalmi szövegek egészlegesség elvével foglalkoztam, és egy olyan interpretációs elmélet^o kidolgozására tettem kísérletet, mely radikálisan heterogén szövegek jelölópraxisát tekinti teoretikus alapjának. A konkrét elemzés megmutatta, hogy a koherencia-előfeltevés fenntartása anomáliához vezethet radikálisan heterogén szövegek esetében. Az ilyen szövegek szemantikai rendszerét ugyanis lokális szabályszerűségek vezérlik, nem pedig egyetlen, a szövegegészre átfogó jelentésstrukturáló elv. Az ilyen módon felépülő szövegek jól vizsgálhatók az információs állapotokat alapul vevő és azok között szabályszerűségeket kereső értelmezés módszerével, mivel alkalmas a szemantikai aluldefiniáltságok és a koherenciahiányok lokalizálására. Az eljárás előnyének tekinthető még, hogy interpretációs lépéseit explikálja, és így interszubjektív felülbírálnakóságra bocsátja. Kétségtelen, hogy a felállított modellt átfogó értelemegészszel rendelkező szövegek vizsgálatakor nehézkes, túl bonyolult eljárásnak tűnhet. Ezt figyelembe véve mégis úgy vélem, a radikálisan heterogén szövegek adekvát értelmezése nem nélkülözhet olyan vizsgálatot, mely a szemantikai struktúra információegységeinek viszonyait és tartalmait írja le.

Felhasznált irodalom

- ABÁDI NAGY Zoltán: *Válság és komikum*. Magvető, Budapest, 1982.
- BERNÁTH Árpád: *Építőkővek a lehetséges világok poétikájához*. Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, Szeged, 1998.
- BODOR Béla: *Marno-olvasás*. In.: *Holmi*. 2000/10. 1275-1285.
- BREUER, Hans: *SH Atlasz, Fizika*. Springer Hungarica Kiadó Kft, Budapest, 1993.

- CRESSWELL, Max J: *A világszituáció*. In.: *Helikon*. 1997/4. 426-436.
- CSÚRI Károly: *Lehetséges világok*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- DERRIDA, Jacques: *A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diskurzusában*. In.: *Helikon*. 1994/1-2. 21-35.
- GOODMAN, Nelson: *Szavak, művek, világok*. In.: *Helikon*. 1997/4. 394-409.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő: *Beszédmód és horizont*. Argumentum Kiadó, Budapest, 1996.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő: *A magyar irodalom története 1945-1991*. Argumentum Kiadó, Budapest, 1993.
- LANDMAN, Fred: *Towards a Theory of Information*. Foris Publications, Dordrecht-Holland/Cinnaminson-U.S.A., 1986.
- MAN, Paul de: *Az olvasás allegóriái*. Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 1999.
- MARNO János: *Fellegjárás*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994.
- NYILASY Balázs: *A kód vetítővásznára*. In.: *Élet és Irodalom*. 1987/29. 11.
- PAVEL, Thomas G: *Kiszögellő világok*. In.: *Helikon*. 1997/4. 448-473.
- PYNCHON, Thomas: *A 49-es tétel kiáltása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- PYNCHON, Thomas: *The Crying of Lot 49*. Bantam Books, New York, 1967.
- RADICS Viktória: *Vers Akt*. In.: *Holmi*. 1993/6. 874-882.
- VARGA Lajos Márton: *Kritika két hangra*. Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1994.
- VÖRÖSMARTY Mihály: *Csongor és Tünde*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- WITTGENSTEIN, Ludwig: *Filozófiai vizsgálódások*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1998.